

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра німецької та французької і методики їх навчання

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри німецької та французької

мов і методики їх навчання

кандидат психологічних наук, доцент

_____ В.М.Лопушанський « « 2025 р.

РОЛЬ СИНОНІМІЇ У ПРОЦЕСІ ЗБАГАЧЕННЯ АКТИВНОЇ ЛЕКСИКИ
УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Спеціальність: Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна
література)

Освітня програма: Середня освіта (Мова і література (англійська,
польська)

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації: *Магістр середньої освіти.*
Вчитель англійської мови та зарубіжної літератури,
вчитель польської мови та зарубіжної літератури

Автор роботи: Анна Білак

підпис

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент Віра Сліпецька_

підпис

Дрогобич – 2025

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Зав. кафедри _____

_____ р.
(підпис) (дата)

**ЗАВДАННЯ
на підготовку магістерської роботи**

1. Тема: Роль синонімії у процесі збагачення активної лексики учнів на уроках англійської мови.

2. Керівник – кандидат філологічних наук, доцент Сліпецька Віра Дмитрівна.

3. Студентка – Білак Анна Петрівна.

4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:

1. Розкрити лінгвістичну сутність синонімії та її класифікаційні типи.

2. Схарактеризувати поняття активної й пасивної лексики та умови переходу слів з пасивного словника в активний.

3. Проаналізувати психолінгвістичні механізми засвоєння лексики.

4. Визначити методичні підходи до навчання синонімів у шкільному курсі англійської мови.

5. Розробити та апробувати комплекс вправ для збагачення активної лексики учнів на основі синонімії.

5. Список рекомендованої літератури:

№ з/п	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту на засіданні кафедри
1.	Вивчення й аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; визначення вихідних положень дослідження (об'єкт, предмет, методи); формування мети; постановка завдань.	...	...
2.	Підготовка 1-го розділу роботи.	...	...
3.	Підготовка 2-го розділу роботи.	...	...
5.	Формування висновків. Оформлення роботи.	...	...
6.	Перевірка роботи на плагіат	...	...
7.	Попередній захист роботи і рецензування.	...	...

7. Дата видачі завдання – ... 2025 р.

8. Термін подачі роботи керівнику – ... 2025 р.

9. Із вимогами до виконання роботи і завданням ознайомена _____ Білак А.П.

10. Керівник _____ Сліпецька В.Д.

прізвище та ініціали

АНОТАЦІЯ

Білак А.П. Формування англомовної лексичної компетентності засобами синонімії.

У магістерській роботі репрезентовано комплексне дослідження синонімії як одного з ключових механізмів збагачення лексичного складу англійської мови та обґрунтовано її роль у формуванні англомовної лексичної компетентності здобувачів освіти. **Актуальність** теми зумовлена необхідністю підвищення ефективності навчання лексики в умовах комунікативно спрямованого підходу та зростанням вимог до мовленнєвої варіативності й точності висловлювання в англомовному середовищі.

У теоретичній частині роботи розкрито поняття синонімії, її типологію та семантико-стилістичні особливості в сучасній англійській мові; визначено місце синонімів у системі лексико-семантичних відношень та їх взаємодію з компонентами мовленнєвої діяльності; окреслено поняття англомовної лексичної компетентності як складника комунікативної компетентності та проаналізовано її структурні компоненти.

У практичній частині запропоновано методику формування лексичної компетентності шляхом поетапного опрацювання синонімічних рядів. Розроблено комплекс вправ рецептивного, репродуктивного та продуктивного характеру для різних рівнів володіння мовою (*Beginner / Intermediate / Advanced*). Проведений педагогічний експеримент засвідчив позитивну динаміку якості лексичного вживання, підвищення мовленнєвої варіативності та зростання рівня усвідомленого слововживання.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання запропонованої методики у процесі викладання англійської мови у закладах загальної середньої та вищої освіти, при укладанні навчальних матеріалів з лексики, стилістики та розвитку мовлення.

Ключові слова: синонімія, лексична компетентність, англійська мова, варіативність мовлення, комунікативний підхід, методика навчання, вправи.

ABSTRACT

Bilak A. Formation of English Lexical Competence through Synonymy.

The master's thesis presents a comprehensive study of synonymy as one of the key mechanisms of lexical enrichment in the English language and substantiates its role in developing learners' English lexical competence. **The relevance** of the research lies in the need to increase the efficiency of vocabulary teaching within the communicative approach and to meet the growing demand for lexical variability and accuracy of expression in English-language communication.

The theoretical part of the study explores the concept of synonymy, its typology, and semantic stylistic features in Modern English. The place of synonyms within the system of lexical semantic relations and their interaction with different components of speech activity is defined. The notion of English lexical competence is outlined as a component of communicative competence, and its structural elements are analyzed.

In the practical part, a methodology for developing lexical competence through step-by-step work with synonymic sets is proposed. A set of receptive, reproductive, and productive exercises compiled for different proficiency levels (Beginner / Intermediate / Advanced) has been developed. The conducted pedagogical experiment demonstrated positive dynamics in the quality of lexical usage, increased speech variability, and higher levels of conscious word choice.

The practical value of the research consists in the applicability of the proposed methodology in teaching English in secondary and higher education institutions, as well as in designing instructional materials in vocabulary studies, stylistics, and speech development.

Keywords: synonymy, lexical competence, English language, speech variability, communicative approach, teaching methodology, exercises.

ANOTACJA

Białak A.P. *Kształtowanie anglojęzycznej kompetencji leksykalnej za pomocą synonimii.*

W pracy magisterskiej przedstawiono kompleksowe badanie synonimii jako jednego z kluczowych mechanizmów wzbogacania zasobu leksykalnego języka angielskiego oraz uzasadniono jej rolę w kształtowaniu anglojęzycznej kompetencji leksykalnej osób uczących się. **Aktualność** tematu wynika z potrzeby zwiększenia efektywności nauczania słownictwa w warunkach podejścia komunikacyjnego oraz rosnących wymagań dotyczących wariatywności i precyzji wypowiedzi w środowisku anglojęzycznym.

W części teoretycznej omówiono pojęcie synonimii, jej typologię oraz cechy semantyczno-stylistyczne we współczesnym języku angielskim; określono miejsce synonimów w systemie relacji leksykalno-semantycznych oraz ich interakcję z komponentami działalności językowej; scharakteryzowano anglojęzyczną kompetencję leksykalną jako element kompetencji komunikacyjnej oraz przeanalizowano jej strukturalne składniki.

W części praktycznej zaproponowano metodę kształtowania kompetencji leksykalnej poprzez etapowe opracowanie szeregów synonimicznych. Opracowano zestaw ćwiczeń receptywnych, reproduktywnych i produktywnych dla różnych poziomów znajomości języka (Beginner / Intermediate / Advanced). Przeprowadzony eksperyment pedagogiczny potwierdził pozytywną dynamikę jakości użycia leksyki, zwiększenie wariatywności wypowiedzi oraz wzrost poziomu świadomego doboru słownictwa.

Wartość praktyczna pracy polega na możliwości wykorzystania zaproponowanej metody w procesie nauczania języka angielskiego w szkołach ogólnokształcących i wyższych, a także przy opracowywaniu materiałów dydaktycznych z zakresu leksyki, stylistyki i rozwijania sprawności językowych.

Słowa kluczowe: synonimia, kompetencja leksykalna, język angielski, wariatywność wypowiedzi, podejście komunikacyjne, metodyka nauczania, ćwiczenia.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СИНОНІМІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	9
1.1. Поняття синонімії та її місце в сучасній лінгвістиці.....	9
1.2. Функціональна роль синонімів у розвитку мовлення.....	21
1.3. Активна і пасивна лексика у процесі засвоєння мови.....	25
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ..	32
2.1. Психолінгвістичні механізми засвоєння лексики.....	32
2.2. Методика навчання синонімів у шкільному курсі англійської мови.....	35
2.3. Практичні вправи та прийоми роботи із синонімами.....	39
2.4. Педагогічний експеримент.....	46
ВИСНОВКИ:.....	54
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:.....	56
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Синонімія як мовне явище займає важливе місце у системі сучасної англійської мови. Вона полягає у співвідношенні двох чи більше слів із подібним або близьким значенням, що дозволяє варіювати мовлення, уникати надмірної повторюваності та передавати найтонші смислові й емоційні відтінки. Завдяки своїй гнучкості й багатофункціональності синонімія є одним із провідних засобів збагачення словникового запасу, формування стилістичної виразності та розвитку комунікативної компетентності учнів.

Проблема синонімії широко висвітлювалася у працях багатьох зарубіжних дослідників, серед яких G. Leech, J. Lyons, R. Quirk, L. Lipka, а також українські вчені – О. Б. Бігич, С. Ю. Ніколаєва, Л. А. Лисиченко та ін. Їхні праці акцентують увагу як на класифікації та семантичній природі синонімів, їхній ролі у збагаченні активної лексики.

У методичній площині синонімія привертає увагу завдяки своїй здатності сприяти розвитку активного словника учнів. Володіння синонімами допомагає школярам точніше формулювати думки, розширює мовні можливості й створює умови для свідомого вибору мовних засобів відповідно до контексту. Це особливо важливо в умовах сучасної лінгводидактики, де акцент робиться не лише на засвоєнні готових лексичних одиниць, а й на розвитку навичок творчого та гнучкого використання мовних ресурсів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних шляхів збагачення активної лексики учнів у процесі навчання англійської мови. У сучасних умовах підвищених вимог до іншомовної комунікативної компетентності важливим завданням постає розвиток уміння використовувати синонімічні ресурси мови для досягнення точності, виразності й варіативності висловлювання.

Об'єктом дослідження є процес збагачення активної лексики учнів у навчанні англійської мови.

Предметом дослідження виступає роль синонімії у формуванні та розширенні активного словникового запасу учнів.

Мета роботи полягає у з'ясуванні ролі синонімії як засобу розвитку активної лексики учнів та визначенні методичних підходів до її ефективного використання у навчальному процесі.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

6. Розкрити лінгвістичну сутність синонімії та її класифікаційні типи.
7. Схарактеризувати поняття активної й пасивної лексики та умови переходу слів з пасивного словника в активний.
8. Проаналізувати психолінгвістичні механізми засвоєння лексики.
9. Визначити методичні підходи до навчання синонімів у шкільному курсі англійської мови.
10. Розробити та апробувати комплекс вправ для збагачення активної лексики учнів на основі синонімії.

Методи дослідження: у роботі використано *описовий метод* для аналізу сутності та типології синонімів, *метод системного аналізу* для з'ясування структури активної й пасивної лексики, а також *педагогічний експеримент* для перевірки ефективності запропонованих методичних підходів.

Теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні розуміння ролі синонімії як важливого мовного явища та визначенні її функціонального потенціалу в процесі формування іншомовної комунікативної компетентності.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у навчально-методичній практиці для розробки вправ, спрямованих на ефективне збагачення активного словника учнів.

Апробація результатів дослідження. результати дослідження було апробовано під час участі в IV Міжнародній науково-практичній конференції «MODERN SCIENCE: TRENDS, CHALLENGES, SOLUTIONS», що відбулася 13–15 листопада 2025 року в м. Ліверпуль (Великобританія). Основні положення доповіді увійшли до збірника матеріалів конференції, опубліковано у збірнику матеріалів конференції.

Структура роботи включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг становить 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СИНОНІМІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

1.1. Поняття синонімії та її місце в сучасній лінгвістиці

Синонімія, як значущий лінгвістичний феномен, постійно привертає увагу науковців у різних країнах. Для глибшого розуміння її суті, цей термін слід розглядати у площині мовознавства та лексикографії.

Для вираження ідентичної думки індивіди застосовують різноманітні мовленнєві форми з метою донесення необхідної інформації. Такі варіативні способи вираження, що передають ту саму ідею різними засобами, визначаються як парафрази.

Поширений метод автоматизованого виявлення співвідносних слів ґрунтується на концепції розподільної подібності. Основна ідея полягає в тому, що лексеми, які зустрічаються в подібних контекстах, імовірно, мають схоже значення. Системи, що використовують цей підхід, формують упорядковані переліки семантично взаємопов'язаних слів на основі схожості їхнього оточення.

Походження терміна «синонімія» пов'язане з грецьким словом "*synonymia*" – «одноіменність». Вона базується на здатності мовної системи мати множину слів з одним значенням, що сприяє відображенню багатогранності об'єктивного світу з мінімальним залученням мовних одиниць. Синонімічні відношення пронизують усі рівні мови, що дозволяє виділяти фразеологічну, граматичну, словотвірну та лексичну синонімію. У вузькому сенсі лексична синонімія визначається як повна тотожність значень мовних одиниць, попри збереження відмінностей у смислових відтінках та стилістичному забарвленні [9].

Наукова література містить численні спроби встановити чіткі критерії для визнання слів синонімічними. Д. Мартін стверджував, що синонімічний зв'язок між двома словами існує тоді, коли вони можуть взаємозамінюватися в будь-якій ситуації та мають ідентичне значення. Однак, таке визначення має обмежену сферу застосування, оскільки випадки, які можна віднести до абсолютних синонімів, є рідкісними, адже в природних мовах майже не зустрічаються різні

слова, які б мали тотожне значення в абсолютно всіх можливих контекстах [12, с. 45].

Зокрема, лексична синонімія викликає спеціалізований і поглиблений інтерес лінгвістів, особливо стилістів. Мовознавці прагнуть сформулювати найбільш повне і вичерпне визначення поняття «синонім», пропонуючи різноманітні критерії. Частина вчених вважає, що ключовою умовою синонімічності є ідентичність значень слів. Натомість інші дослідники стверджують, що слова можна вважати синонімами, якщо вони взаємозамінні.

«Синоніми – слова тільки тотожні за значенням, вони мають ідентичні лексичні значення; розрізнятися вони можуть тільки стилістично, емоційним забарвленням та ступенем вживання» [22, с. 12].

Два або більше синонімів, які використовуються для номінації того самого предмета, ознаки, дії тощо, формують у мові синонімічний ряд (також відомий як синонімічна парадигма). Приклади: «*Friendship - camaraderie - companionship*» чи «*Quick - fast - rapid*».

Л. Верба зазначає, що синоніми об'єднані спільністю предметного значення, розглядаючи їх як однопольові, категоріально ідентичні словникові одиниці, які збігаються за обсягом в одному чи кількох лексичних значеннях. На її думку, синоніми – це слова однієї частини мови, які мають повну або часткову схожість у значенні, виражають одне поняття, можуть бути взаємозамінними в окремих контекстах і відрізняються конотативними відтінками та стилістичним забарвленням [7].

Згідно з О. Радченком, синоніми в наукових текстах можуть реалізовувати функцію заміщення та уточнення [25, с. 203]. О. Чуєшкова вважає синонімію позитивним явищем, оскільки вона сприяє пошуку оптимальних найменувань, зокрема, еквівалентів запозичень, і стимулює розвиток власного мовного апарату [31, с. 105].

Л. Боярова та О. Покровська наголошують на користі цього семантичного явища на початкових етапах формування термінологічної системи. Вони зауважують: «Якщо наукове поняття має кілька назв, то з часом це дозволяє

шляхом відбору знайти найбільш доцільні мовні засоби для його позначення, які відповідали б нормативним вимогам. Це, в свою чергу, сприяє розвитку термінологічної системи мови в цілому» [5, с. 60-72].

Однак, низка лінгвістів стверджує, що абсолютних синонімів практично не існує [12, с. 49]. Т. Кияк підкреслює, що абсолютних синонімів не існує взагалі, адже сам факт використання різних внутрішніх форм для висвітлення різних аспектів значення (змісту) свідчить про різні гносеологічні потенції цих форм. Синоніми – це слова, які використовуються для позначення одного й того ж поняття, але різняться за певною характеристикою цього поняття, і, з цієї причини, синоніми є різними мовними знаками [13, с. 76].

Деякі дослідники виокремлюють інші категорії синонімічних одиниць, як-от часткові, семантичні (ідеографічні) та дефініційні синоніми.

Синонім – це слово або вираз, що збігається або є близьким за значенням до іншого слова чи виразу. Приклади: "шлях" і "дорога", "опустити голову" і "нахмурити чоло".

Приклади синонімів в англійській мові:

- *Think – consider;*
- *Life – activity;*
- *Violent – furious;*
- *Accidentally – casually.*

Таким чином, синоніми розглядаються як лексеми однієї частини мови, що мають спільний семантичний компонент. Це вказує на те, що дані лексичні одиниці виявляють часткову взаємозамінність у мові та мовленні, збігаючись повністю або частково, чи лише в окремих семантичних варіантах.

У мовленні синоніми виконують дві ключові функції:

1. Функція заміщення: полягає в заміні одного виразу іншим, семантично адекватним, щоб уникнути повторів при висловлюванні.

2. Функція уточнення: (є цільовою функцією) відображає ту сторону об'єкта дійсності, яка є найбільш важливою для мовця. Наприклад, у фразі "*Its effect on history is exaggerated. They have been overrating it for years*" слова

"exaggerate" та "overrate" виконують функцію заміщення, щоб уникнути тавтології. Вибір синоніма може вказувати на різні ступені прояву ознаки (*mistake/blunder: wrong opinion, idea, act/foolish mistake*); наявність особливих відтінків значення (*mistake/slip (small mistake)/lapse (unexpected mistake)*) або надавати емоційності мовленню (*die/expire/pop off*) [48].

Аналізуючи будову синонімічних груп, важливо вирізнити домінанту, або опорне слово, у синонімічному ряді. Ш. Баллі вважав, що вивчення синонімії можливе лише тоді, коли досліджувані одиниці групуються навколо домінанти-ідентифікатора, тобто слова, яке виражає ідею у простій та звичній формі [32].

В. Костенко зазначає, що існування термінологічної синонімії допомагає глибше і повніше розкрити певне наукове поняття, а також сприяє усуненню полісемії [15, с. 139].

Синонімія виступає одним із джерел збагачення мови виразними засобами, тому вона викликає особливий інтерес у контексті культури мовлення, вивчення мови та стилю художньої літератури і публічних виступів, а також у рамках завдань стилістики.

Структурні особливості синонімів визначаються переважно їхніми семантичними аспектами та вживанням у мовленні. Однією з головних характеристик є семантична спільність між синонімічними словами, що дає змогу їм взаємозамінювати одне одного в окремих контекстах без зміни смислу висловлювання [38].

Крім того, структурні особливості синонімів виявляються в їхній лексичній та граматичній взаємозамінності. Це означає, що синоніми можуть застосовуватися в ідентичних конструкціях та контекстах, зрідка варіюючи лише стилістичні чи емоційні відтінки.

Синонімічна близькість між значеннями різних слів полягає у віддзеркаленні спільних частин значень, які належать до різних лінгвістичних одиниць. Ряд синонімічних значень, на тлі відмінностей між ними, що підкреслюються формальними відмінностями у дискретних одиницях, демонструє різну семантичну спільність. Синонімія вказує на відсутність чітких

меж між виділеними значеннями на семантичному континуумі, навіть якщо вони представлені різними словами [5].

Слова, що мають синонімічні значення, різняться не тільки за звуковими ознаками, але насамперед за історично сформованими семантичними структурами. Синонімічні значення зберігають ці відмінності. Таким чином, ряд синонімічних значень, як і полісемічне слово, є єдністю семантичного спільного, але з семантично відмінними елементами. У випадку полісемічного слова виокремлюється семантично різне в межах спільного, тоді як ряд синонімічних значень підкреслює семантичне спільне в межах семантично різного.

Синонімічні пари можуть утворюватися шляхом афіксації (*changeable* – *changeful* – змінний; *effectivity* – *effectiveness* – ефективність) [7].

Окрім афіксації, формування англомовних синонімів може відбуватися за допомогою різноманітних морфологічних, синтаксичних та лексичних процесів. Насамперед, це може бути словоскладання, коли два чи більше слова поєднуються для створення нового зі спільним значенням, наприклад, "*brunch*" від "*breakfast*" і "*lunch*". Крім того, синоніми можуть утворюватися через порівняльний аналіз, інтерпретацію контексту та використання синонімів з різних мов. Ці процеси спільно сприяють розширенню лексичного запасу та можуть створювати багато синонімів з різними відтінками значень.

Значна кількість синонімів утворилася внаслідок широкого використання у сучасній англійській мові скорочень: *vacations* – *vac*; *earthquake* – *quake*; *bicycle* – *bike*; *veteran* – *vet*; *examination* – *exam*; *preparation* – *prep* [10].

В англійській мові до синонімів також можна віднести евфемізми: більш ввічливі або нейтральні заміники слів, які вважаються грубими або неприємними. Наприклад: "*die*" (померти) - "*pass away*" (відійти у вічність), "*fat*" (товстий) – "*overweight*" (з надмірною вагою).

Евфемізми – це лексеми або вислови, які використовуються як заміники більш прямих, різких чи грубих слів. Їхня мета – пом'якшити або покращити сприйняття ситуації, яка може бути неприємною, непристойною чи негативною.

Це форма ввічливого мовлення, яка дає змогу передати ту саму ідею чи значення у менш образливий чи непрямий спосіб.

Англійська мова містить безліч прикладів евфемізмів, які широко застосовуються у сучасному спілкуванні та медіа [16]. Найпоширеніші евфемізми:

1. "*Senior citizen*" замість "*old person*" – для більш шанобливого опису людей похилого віку.
2. "*Economically disadvantaged*" замість "*poor*" – для опису осіб з низьким соціальним статусом або обмеженими фінансовими можливостями.
3. "*Correctional facility*" замість "*prison*" – для позначення місць позбавлення волі з менш негативною конотацією.
4. "*Pre-owned*" замість "*used*" – для опису вживаних товарів з метою зменшення стигматизації.
5. "*Visually impaired*" замість "*blind*" – для опису людей з обмеженим зором, але з менш негативним відтінком.

Ці приклади ілюструють, як евфемізми функціонують в англійській мові для пом'якшення негативного сприйняття певних тем або обставин.

Важливим напрямком у вивченні синонімів є їхні структурні особливості та роль у мовній системі. Зокрема, праці Д. Лакоффа та М. Джонсона запровадили концепцію «метафоричного вираження». Вони стверджують, що наша мова тотально просякнута метафорами, або образними способами вираження, які є ключовими для розуміння та сприйняття навколишнього світу [45].

Інший значущий внесок належить Леонарду Блумфільду, який досліджував функції синонімів. Він акцентував на тому, що синоніми часто використовуються для досягнення конкретних комунікативних цілей, зокрема: збагачення виразності мовлення, уникнення повторень, а також передачі різних стилів мовлення й емоційних відтінків [36].

Жак Дерріда та Роланд Барт вказують на те, що синоніми можуть мати не лише лексичне, але й символічне чи культурне значення, що визначає їхню функцію в мові та суспільстві [31].

Створення нових слів через додавання або вилучення афіксів, а також шляхом словоскладання чи скорочення, є ще одним джерелом синонімічних зв'язків. Розглянемо приклади словотвірних процесів:

- Скорочення: *memorandum* – *memo*; *vegetables* – *vegs*; *microphone* – *mike*; *popular song* – *pop song*;
- Конверсія: *to call* – *call*, *to stop* – *a stop*, *to cry* – *a cry*, *water* – *to water*, *fox* – *to fox*;
- Афіксація: *rich* – *enrich*, *marry* – *marriage*, *free* – *freedom*, *to type* – *typist*;
- Словоскладання: *baby* + *sit* = *to babysit*, *high* + *way* = *highway*, *out* + *side* = *outside*.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики питання класифікації синонімів вважається вирішеним. Традиційно синоніми поділяють на такі групи: абсолютні, ідеографічні, стилістичні, контекстуальні, фразеологічні.

Існування абсолютних синонімів (наприклад, "*postman*" – "*mail carrier*"; "*dustman*" – "*waste collector*"; "*cashier*" – "*bank clerk*"; "*padlock*" – "*locking mechanism*") часто пояснюється наявністю американо-британських варіантів для позначення однакових об'єктів.

З часом, у ході розвитку мови, багато старих назв одного й того ж об'єкта піддалися диференціації, набуваючи різних відтінків значення або застосовуючись у різних сферах (наприклад, "*purse*" – "*wallet*", "*TV set*" – "*plasma*", "*phone*" – "*smartphone*" – "*iPhone*"). Якщо два слова повністю збігаються за значенням, одне з них може або змінити семантику, або вийти з повсякденного вжитку. Наприклад, використання просто "*phone*" може бути недостатньо точним, коли йдеться про "*smartphone*" чи "*iPhone*".

Утворення слів шляхом комбінування традиційних методів словотворення, як-от словоскладання, суфіксація та семантична деривація, часто призводить до

виникнення абсолютних синонімів. Креативність відіграє значну роль у вербалізації нових понять, особливо у застосуванні комбінованих форм. Багато таких слів з'явилися наприкінці XX століття для відображення нових реалій, наприклад:

- *"selfie"* (самостійний знімок себе) – поєднання *"self"* (сам) та *"photo"* (фотографія);
- *"brunch"* (пізній сніданок) – поєднання *"breakfast"* (сніданок) та *"lunch"* (обід);
- *"infomercial"* (реklamна програма у формі інформаційної передачі) – поєднання *"information"* (інформація) та *"commercial"* (реклама);
- *"netizen"* (користувач Інтернету) – поєднання *"net"* (мережа) та *"citizen"* (громадянин).

Л. Лисиченко [17, с. 197] виокремлює ідеографічні синоніми. Їхня відмінність полягає в тому, що синонімічне слово фіксує нову рису самого явища, яка не була включена у значення існуючих раніше синонімів. Основна функція синонімів цього типу – уточнення характеристики поняття. Наприклад:

- *"Angry"* (сердитий) та *"furious"* (розлючений) – обидва виражають гнів, але *"furious"* передає значно більш інтенсивний та загострений стан.
- *"Sad"* (сумний) та *"depressed"* (у стані депресії) – обидва описують сум, але *"depressed"* вказує на більш глибокий і тривожний емоційний розлад.
- *"Big"* (великий) та *"huge"* (величезний) – обидва вказують на великий розмір, але *"huge"* підкреслює надзвичайно велику або вражаючу величину.

Стилістичні синоніми різняться не лише внутрішнім значенням, а й тоном та стилем використання. Наприклад, *"stop"* та *"halt"* обидва означають припинення, але *"halt"* частіше вживається у більш офіційних чи поетичних контекстах. Стилістичні синоніми також відображають ставлення мовця до описуваного. Наприклад, *"discuss"* (обговорити) та *"chat about"* (побалакати про) обидва означають розмову, але *"discuss"* створює враження більш формальної чи серйозної бесіди, тоді як *"chat about"* має більш неофіційний і дружній відтінок.

Л. Верба стверджує, що в ролі стилістичних синонімів часто виступають евфемізми та вульгаризми. Наприклад: *"in one's birthday suit"* замість *"naked"* (оголений); *"in the other world"* замість *"dead"* (померлий); *"to die"* замість *"to go west"* (померти) [7].

Контекстуальні синоніми схожі за значенням лише у певному контексті. Наприклад, дієслова *'to buy'* (купувати) та *'to get'* (отримувати) не є абсолютними синонімами, але можуть взаємозамінюватися у реченнях на кшталт: *"I bought a new book yesterday."* і *"I got a new book yesterday."*

Фразеологічні синоніми використовуються для вираження тих самих ідей, що й стандартні вирази, але зазвичай мають більш образний або метафоричний характер. Наприклад:

- *"To hit the sack"* (буквально: ударити в мішок) – синонім до *"to go to bed"* (лягти спати).
- *"To bite the dust"* (буквально: кусати пил) – фразеологічний синонім до *"to die"* (померти), часто з епічним чи драматичним відтінком.

Ці фразеологічні звороти створюють яскраві образи для передачі значення, яке може бути більш виразним чи емоційно насиченим, ніж у звичайних виразах.

Найбільш чисельними групами є стилістичні та контекстуальні синоніми. В англійській мові ідеографічна синонімія пов'язана з диференціацією лексичного значення, тоді як стилістична синонімія визначається стилістичними властивостями слів.

Важливо зазначити, що значна частина стилістичних синонімів не має самостійного, прямого номінативного значення. Ці лексеми виражають своє основне значення опосередковано, через опорне слово (домінанту), яке є основою відповідного синонімічного ряду.

Синоніми поділяють на дві основні групи: повні та часткові.

- Повні, або абсолютні синоніми, – це слова з ідентичною смисловою структурою, які повністю збігаються за змістом. Це досить рідкісне мовне явище, і такі слова частіше зустрічаються в термінології (наприклад, *screenwriter* – *scriptwriter* – *scenarist*). Явище американізмів також сприяє формуванню

синонімічних пар в англійській мові (*cosy – swimsuit, jumper – sweater*). Крім того, значна кількість синонімів виникла внаслідок широкого використання скорочень у сучасній англійській мові (*sis – sister, telly – television, phone – telephone, fridge – refrigerator*).

- Часткові синоніми – це багатозначні слова, які збігаються лише в деяких своїх словникових значеннях. Вони можуть відрізнятися відтінками значень, емоційно-експресивним забарвленням та стилістичними функціями (*convince – persuade; survive – outlive*) [12, с. 207-208].

У своїй роботі «Мова» (1933) американський лінгвіст Л. Блумфілд визначив конотацію як додатковий відтінок значення слова або словоформи, обумовлений певними соціальними, локальними, технічними та культурними особливостями мовців. Він став першим, хто описав конотації в семантичному аспекті, пов'язавши це поняття з людськими емоціями. Блумфілд також спробував створити типологію конотацій, виокремлюючи конотацію форм, що підлягають уникненню, та конотацію підсилення [36].

У своїй класифікації Л. Блумфілд звернув увагу на те, що соціальні, культурні та технічні особливості мови впливають на формування конотацій. Він вказував, що конотації можуть виникати через специфіку мовного спілкування у різних соціальних чи регіональних групах, або на основі технічних та культурних вимог. Це означає, що один і той же вираз може мати різні конотації залежно від контексту вживання чи соціально-культурного середовища мовця [36].

Л. Єльмслєв, данський лінгвіст, у своїй праці "Пролегомени до теорії мови" (1943) запропонував власний погляд на конотацію. Він не виділяв її в окрему категорію, а запровадив поняття конотативної семіотики, розглядаючи її у співвідношенні з денотативною семіотикою та метасеміотикою. За його теорією, у денотативній семіотиці жоден план (виразу чи змісту) не є семіотикою; у конотативній семіотиці семіотикою є план виразу, а у метасеміотиці – план змісту [40, с. 134].

Єльмслєв продемонстрував, що текст може бути неоднорідним і містити елементи різних систем, таких як стилістична форма, стиль, оцінний стиль, засіб, емоційний тон, ідіома тощо. Він вважав, що окремі елементи цих категорій проявляються у конотаторах – базових одиницях конотативної семіотики. Конотатори – це співзначення мовної одиниці, для яких денотативна семіотика слугує виразом [40, с. 134-136].

Сучасна українська дослідниця О. О. Селіванова розглядає конотацію як додатковий компонент значення мовної одиниці. Цей компонент збагачує її предметний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, стилістичного відтінку, а також аспектами, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними та ситуативними чинниками комунікації. Вона описує конотацію з трьох ключових позицій сучасної семіології [27, с. 249]:

1. Як додатковий складник значення, що включає оцінний, емотивний, експресивний та стилістичний компоненти, які виникають системно і зумовлені мовною практикою.

2. Як звуження поняття до складових змісту, які не входять до словникового значення слова, але додаються безпосередньо в мовленні: асоціативні, контекстуальні, прагматичні та емотивні аспекти (семантична асоціація), що виникають на основі культурних стереотипів.

3. Як багатоаспектне явище, що розглядається з позицій ситуаційно-психологічного, соціально-лінгвістичного, лінгвістичного, ідеологічного тощо, що підкреслює різноманітність факторів, які впливають на мовну конотацію.

Згідно з Н. Г. Іщенко, конотацію мовної одиниці можна розглядати двояко. По-перше, як факультативний компонент, що додається до основного предметно-логічного значення слова. По-друге, конотативний компонент розглядається як рівноправний складник семантичної структури. Обидва компоненти можуть бути присутні в різних співвідношеннях, причому один із них може домінувати, створюючи логічну або емоційну перевагу. Наприклад, у

фразеологічних одиницях експресивне значення часто переважає над номінативним [11].

Крім того, конотативний компонент функціонує як семантична і стилістична категорія, що підтверджує його рівноправне місце як у системі мови, так і в мовленні. Залежно від цього, структура конотації відрізняється: мовна конотація складається з експресивного, емоційного та оцінного компонентів, тоді як мовленнєва конотація включає чотири компоненти: експресивний, емоційний, оцінний та функціонально-стилістичний [11, с. 47-48].

О. В. Марчук розглядає конотацію як обов'язковий макрокомпонент у значенні слова, який присутній у всіх випадках його вживання і визначається типовими комунікативними ситуаціями. Вона підкреслює залежність використання конотації від різних екстралінгвістичних факторів, що впливають на комунікацію, включаючи психолінгвістичні, соціолінгвістичні, прагматичні та комунікативні аспекти [19].

Відповідно до дослідження Л. І. Мацько, конотація лексичних одиниць може аналізуватися у широкому та вузькому значеннях. Вона вважає, що стилістичні особливості конотативних одиниць виявляються через їхні функційні можливості [20]:

- Відображення індивідуального почерку митця: Конотація підкреслює унікальний стиль мовця чи автора.
- Надання стилістемі асоціативно-образного колориту: Конотація додає тексту емоційний тон, створює образні асоціації та збагачує мову.
- Передача "суб'єктивної модальності тексту": Конотація виражає авторські погляди, переконання та емоційне ставлення.
- Виконання "текстотвірної функції": Конотативні одиниці впливають на структуру, розміщення та організацію мовленнєвого матеріалу.

Л. Мацько стверджує, що конотація формується в процесі мовлення та закріплюється в мові на основі світоглядних знань, культурно-історичних оцінок, емпіричного сприймання та емоційно-вольового ставлення до предмета мови [20].

На підставі викладеного можна стверджувати, що синонімія є багатограним лінгвістичним явищем, яке охоплює різні мовні рівні та має вирішальне значення для збагачення мовної виразності. Вона забезпечує можливість передавати ту саму інформацію різними способами, враховуючи стилістичні, емоційні та контекстуальні нюанси. Синоніми формують ряди, виконують функції заміщення та уточнення, впливають на структуру й стиль мовлення, а також сприяють розвитку термінологічної та художньої мови. Розмаїття типів синонімів (від абсолютних до контекстуальних, стилістичних, ідеографічних та фразеологічних) демонструє їхню гнучкість і важливість для комунікації, а конотативні компоненти слугують додатковим засобом передачі емоційності та оцінного ставлення мовця. Синонімія є не лише механізмом лексичної варіативності, а й важливим інструментом віддзеркалення культурних, соціальних та когнітивних аспектів мовної системи.

1.2. Функціональна роль синонімів у розвитку мовлення

У лінгвістиці існують різноманітні підходи до трактування сутності синонімії. Традиційна концепція, яку розвивали такі вчені як Л. Булаховський та О. Мельничук, ґрунтується на розумінні синонімів як слів з ідентичним або близьким значенням, але з різними стилістичними чи семантичними відтінками. Вони наголошували, що синоніми забезпечують гнучкість мовної системи, даючи змогу більш точно і багатогранно виражати думку.

Сучасні підходи представників когнітивної лінгвістики (зокрема, Дж. Лакофф та М. Джонсон) розглядають синонімію не лише в лексичному, а й у концептуальному вимірі. Вони підкреслюють, що синонімічні слова часто відображають різні шляхи осмислення однієї й тієї ж реальності. Це означає, що синонімія є не тільки результатом формальної близькості, але й способом репрезентації різних когнітивних моделей [45].

У межах функціональної лінгвістики (М. Галлея та Р. Хадсон) синоніми виконують роль забезпечення комунікативної ефективності. Вибір конкретної лексеми залежить не лише від її семантики, а й від соціальних і прагматичних

умов: адресата, жанру та ситуації спілкування. Такий підхід підкреслює функціональну гнучкість синонімів як інструментів стилістичного варіювання [50].

Особливе місце в теорії синонімії займають праці С. Крашена, який, у контексті гіпотези «*input + 1*», підкреслює важливість різноманітного мовного матеріалу для розвитку лексичного запасу. На його думку, ознайомлення з варіативними формами вираження (включно з синонімами) сприяє поглибленню розуміння значень і формує більш гнучке мовне мислення.

Н. В. Пашковська стверджує, що для точного виокремлення категорії слів, які слід визнавати синонімами, необхідно використовувати чіткий критерій. Вона формулює цей критерій, виходячи з двох основних передумов:

- Синоніми повинні утворювати замкнутий синонімічний ряд, який, при конкретному синхронному стані мови, неминуче трансформується. Ці зміни спричинені як появою нових лексем та зникненням застарілих, так і зміною семантичних співвідношень між словами, що залишаються в мові.
- Синонімами вважаються слова, які є взаємозамінними у строго визначених контекстах, що перебувають у чіткому співвідношенні одне з одним, проте не в будь-яких контекстах [23, с. 30].

Українські лінгвісти Л. Терещенко та Л. Масенко акцентують на тому, що синонімія в сучасній мові має і соціолінгвістичний вимір, оскільки вибір синоніма часто зумовлюється приналежністю мовця до певної соціальної або професійної групи.

Дослідники зазвичай виділяють кілька форм синонімії [6, с. 91–92]:

- Лексична (слова взаємозамінні в межах одного значення);
- Семантична (слова мають близькі, але не повністю тотожні значення);
- Контекстуальна (значення слова формується під впливом конкретного контексту);
- Фразова (синонімічні відносини між цілими фразами або висловами).

Контекстуальна синонімія відображає взаємодію лексико-семантичних одиниць, коли два слова з різними основними значеннями можуть набувати

близької чи ідентичної семантики в певних ситуаціях. Її ключовою рисою є залежність від контексту: значення слів може змінюватися залежно від мовленнєвої ситуації, іноді набуваючи дуже близьких, а іноді цілком різних відтінків [1, с. 22].

Встановлення семантичного зв'язку між контекстуальними синонімами відбувається через аналіз їхньої суміжності, функціональної схожості, а також синтагматичних і парадигматичних зв'язків. Типовим прикладом є створення контекстуального синонімічного ряду для іменників. Наприклад, пара *the rats* = *rodents*, *nuisance tenants* демонструє, як один об'єкт може бути описаний загальним терміном і через характеристику його поведінки, ілюструючи різні способи вираження однієї категорії [32, с. 213].

Контекстуальні синоніми також пов'язані з вираженням відтінків значення, емоцій та ставлення. Залежно від контексту, слово може викликати різні асоціації та емоційні реакції, що активно використовується у стилістичних прийомах, таких як іронія, гумор чи сарказм. Таким чином, цей тип синонімії дає змогу мовцеві передавати думки більш точно та експресивно, покращувати стиль мовлення та уникати повторів. Однак, важливо пам'ятати про контекстуальну відносність таких синонімів, оскільки їхнє некоректне використання може призвести до спотворення змісту [1, с. 22].

Лексична синонімія, своєю чергою, визначається як семантична взаємозамінність слів із подібним або близьким значенням. Лексичні синоніми дозволяють створювати стилістичну різноманітність у тексті, змінювати його тон, підкреслювати чи пом'якшувати емоційність, а також уникати повторів, що робить текст зрозумілішим та виразнішим [26, с. 3].

Особливістю лексичної синонімії є те, що синоніми не завжди є повністю взаємозамінними. Наприклад, в англійській мові слова *freedom* та *liberty* є синонімами, але мають різні відтінки значень. Крім того, частотність вживання синонімів може варіюватися залежно від сфери комунікації, що впливає на вибір слова мовцем.

На основі літературних джерел можна виявити, що залежно від контексту та комунікативної мети, синоніми можуть виконувати низку функцій, сприяючи ефективному та експресивному виразу.

- Уникнення монотонності: синоніми допомагають уникнути повторення одного й того ж слова, що робить мовлення більш різноманітним та цікавим для аудиторії [36].
- Поліпшення точності: можливість вибору з низки синонімів дозволяє мовцеві передати думки та ідеї більш точно та виразно, підібравши слово, яке найкраще відповідає його мисленнєвій концепції.
- Створення стилістичних ефектів: вибір конкретного синоніма може додати тексту емоційності, ліричності чи формальності відповідно до бажаного ефекту.
- Покращення звучання: правильний добір синонімів сприяє створенню гармонійного ритму та мелодійності тексту, що робить його привабливішим для сприйняття.

Питання сутності синонімії традиційно пов'язане з аналізом варіантності мовного вираження. Саме спостереження над можливістю добору різних лексем для позначення того самого змісту сформувало вчення про синонімію. Воно виходить із явищ варіювання та паралелізму у використанні мовних засобів, що підтверджує багатство і гнучкість мовної системи. Варіативність вираження виконує низку семантико-стилістичних функцій, які є визначальними для розуміння синонімії.

Ключовими функціями синонімів є:

- Уточнення та конкретизація поняття через виділення смислових відтінків.
- Визначення стилістичного аспекту: вибір синоніма задає емоційне забарвлення, функціонально-стилістичну належність та прагматичний ефект.
- Ампліфікація: використання кількох синонімічних одиниць для підсилення експресивності та емоційного впливу на адресата.

- Субституція (заміщення): синоніми замінюють повторювані слова, запобігаючи одноманітності тексту.

Наявність синонімічних рядів зумовлена потребами комунікації – прагненням мовців знайти більш точне чи доречне позначення для відомого концепту. У мовленні синоніми виконують дві основні функції: уникнення небажаних повторів і можливість точного добору слова відповідно до задуму. Завдяки цьому синонімія є потужним інструментом збагачення мови, надаючи їй виразності, гнучкості й стилістичної різноманітності.

Отже, синонімія постає як комплексна ментально-мовна категорія, що реалізує пізнавальну діяльність. Вона ґрунтується на об'єднанні різних за формою лексем на основі їхньої семантичної близькості. При цьому окреме слово може належати до різних синонімічних рядів залежно від контексту. Подвійна природа синонімів – їхня одночасна семантична тотожність і відмінність – зумовлює як спільну, так і індивідуальну сполучуваність. Рівень синонімії між словами прямо залежить від ступеня подібності їхніх лексичних зв'язків і можливостей взаємозаміни у мовленні.

1.3. Активна і пасивна лексика у процесі засвоєння мови

Поняття «активна» та «пасивна» лексика належить до фундаментальних категорій лексикології та прикладної лінгвістики і відображає різні рівні володіння словниковим складом мовця.

Н. Шмід, під активною лексикою зазвичай розуміють ту частину словникового запасу, яку людина здатна продуктивно використовувати у власному мовленні – тобто свідомо відтворювати у промові та письмі для передачі думки.

Пасивна (рецептивна) лексика, навпаки, включає одиниці, які сприймаються та розуміються при читанні або сприйнятті мовлення, але які не завжди доступні для вільного відтворення в продуктивній діяльності. Така дихотомія продуктивного й рецептивного знання слова лежить в основі більшості сучасних досліджень у галузі засвоєння лексики другої мови і широко

представлена в класичних роботах з лексикології та методики викладання словника [56, с. 45-58].

За словами О. Тараненка, до активної лексики належать ті слова, які регулярно функціонують у повсякденному мовленні та є зрозумілими для всіх носіїв мови. Це загальновживані одиниці, відомі кожному члену мовного колективу, наприклад: *істи, писати, читати, прибирати* тощо. У сучасній англійській мові до активної лексики можна віднести такі слова, як *often, exhibition, free, beautiful* тощо. Пасивна лексика, навпаки, охоплює слова, що вже вийшли або поступово виходять із активного вжитку, а також новоутворення й запозичення, які ще не закріпилися в мовленні більшості носіїв. Вона має кілька різновидів, які потребують окремого докладного розгляду [28, с. 91].

Пояснення існування двох «пам'ятей» лексики – активної й пасивної – має як когнітивно-психолінгвістичні, так і методичні підґрунтя. З когнітивної точки зору, рецептивне знання слова означає наявність семантичної репрезентації, яка достатня для розпізнавання й розуміння у відповідному контексті; продуктивне знання передбачає додаткові компоненти – впевненість у формі слова, знання коллокацій, морфологічних й синтаксичних обмежень, а також оперативний доступ до лексеми під час мовленнєвої діяльності. Тобто перехід від рецептивного до продуктивного рівня вимагає глибшого й більш диференційованого опрацювання словникового елементу в усіх компонентах його знакової структури. Ця позиція підтверджується оглядами емпіричних досліджень і теоретичними моделями, які виділяють багатовимірність знання слова: від поверхневого семантичного зв'язку до процедурних навичок його вживання [55, с. 334-337].

Важливо підкреслити, що різниця між активним і пасивним знанням не є абсолютною й статичною: словниковий запас кожного навчального індивіда містить діапазон одиниць, що перебувають у стані більшої або меншої доступності й готовності до вживання. Дослідження розвитку лексики у контексті формальної шкільної інструкції показують, що пасивний словник учнів завжди істотно ширший за активний, а темпи переходу одиниць із

рецептивної у продуктивну сферу значною мірою залежать від типу навчальної діяльності, частоти повторення, глибини опрацювання значення й форми, а також від стратегій активізації словника, що застосовуються викладачем та самими учнями. Такі емпіричні висновки чітко простежуються у серії досліджень, присвячених «перенесенню» слів із пасивного в активний запас, де моделі залученості (*involvement load*) та багатоетапні вправи виявилися ефективними для сприяння цьому процесу [33].

З методичної перспективи завдання навчання лексики полягає не лише в тому, щоб забезпечити знайомство учнів із великою кількістю лексичної інформації, але й у створенні умов для стабільного продуктивного опанування слів. Класичні підходи до викладання лексики, зокрема ті, які розвивав Paul Nation, пропонують розрізняти навчальні цілі: формування розуміння при сприйнятті (*receptive knowledge*) і формування умінь продуктивного використання (*productive knowledge*). У практичній площині це означає, що методики повинні поєднувати читання та аудіювання для розширення рецептивного запасу з цілеспрямованими продуктивними завданнями – усними й письмовими – які дають можливість відпрацьовувати активне використання нових одиниць у реальних комунікативних ситуаціях. Такий інтегрований підхід відповідає принципам збалансованого словникового навчання і підтверджується як оглядами наукової літератури, так і практичними експериментами з навчання лексики [51, с.24-30].

Питання механізмів переходу слова з пасивного в активний словник займає центральне місце у сучасних лексикографічних та дидактичних студіях. Ряд авторів (I. Nation, N. Schmitt та ін.) аналізували фактори, які визначають успішність цього переходу: частота експозиції, глибина опрацювання значення (включно з роботою над коллокаціями та стилістичними властивостями), контекстна різноманітність експозицій, опора на словотвірні й морфологічні зв'язки, а також активізаційні практики (повторення у продуктивних завданнях, цілеспрямовані запитання на відтворення, використання мультимодальних підказок). Зокрема, дослідження Батія Лауфер засвідчують, що активний

словниковий розвиток не автоматично слідує за рецептивним набуттям – для ефективної трансформації необхідне спеціалізоване опрацювання, яке задіює як когнітивні, так і мотиваційні ресурси учнів [33].

Активний лексичний запас охоплює ті мовні одиниці, які безпосередньо реалізуються у мовленні та становлять основу продуктивних комунікативних актів. Як зауважує Д. Дженкінс, активна лексика тісно пов'язана з функціональною грамотністю мовця, адже саме вона забезпечує здатність ефективно формулювати думки, висловлювати ідеї та взаємодіяти з іншими у найрізноманітніших ситуаціях спілкування [41, с. 112]. Важливо, що цей запас не є статичним: він постійно оновлюється та розширюється завдяки адаптації мовця до нових умов комунікації.

У професійному чи академічному середовищі активізуються спеціалізовані терміни, тоді як у повсякденному спілкуванні – загальновживані слова. До складу активної лексики входять не лише окремі лексеми, а й стійкі вирази, ідіоми та фразеологічні звороти, які дозволяють точніше й емоційніше передати зміст висловлювання.

На відміну від активного, пасивний словниковий запас формується зі слів, що відомі мовцеві й правильно розпізнаються ним у процесі читання чи слухання, проте рідко використовуються у власному мовленні. Як слушно наголошував О. Потебня, «лексичний запас є тією основою, на якій вибудовується комунікативна компетентність особистості» [24, с. 226]. Це твердження підкреслює значущість не лише активної, а й пасивної складової словника, адже володіння навіть невикористовуваними словами сприяє глибшому розумінню мовної системи та взаємозв'язків між її елементами. Пасивний запас забезпечує можливість адекватного сприйняття літературних і наукових текстів, художніх творів чи спеціалізованих статей, у яких нерідко трапляються складні терміни та концепти.

Пасивна лексика є динамічною категорією, оскільки нові слова, що потрапляють до неї через читання, слухання чи інші форми пізнавальної діяльності, згодом можуть переходити до активного вжитку. Цей процес

відбувається завдяки повторенню, контекстуальному закріпленню та поступовій інтеграції нових одиниць у мовленнєву практику. Саме тому розвиток пасивного словника є не менш важливим, ніж активного, оскільки він створює базу для подальшого розширення продуктивних мовленнєвих можливостей. На думку С. Крашена, ефективне володіння мовою ґрунтується на взаємодоповнюваності обох аспектів лексичного запасу – активного та пасивного, які формують цілісну основу для мовленнєвої компетентності [44, 203-205].

Значення пасивної лексики полягає не лише у сприянні рецептивним видам мовленнєвої діяльності – читанню та слуханню, – а й у розвитку когнітивних та аналітичних здібностей. Володіючи великим запасом пасивних одиниць, мовець здатен орієнтуватися у складних соціокультурних контекстах, інтерпретувати відтінки значень і в такий спосіб формувати більш глибоке й критичне розуміння текстів. Згодом ці слова можуть перейти до активного словника, забезпечивши точніше, різноманітніше й адекватніше мовленнєве вираження. Саме тому пасивний запас розглядається як невід’ємна складова загальної лексичної компетентності, що зумовлює якість та ефективність оволодіння іноземною мовою.

У контексті навчання англійської мови шкільного рівня роль синонімії набуває специфічного значення у зв’язку з її потенціалом активізувати рецептивні одиниці. Робота з синонімами сприяє розширенню семантичних мереж лексем у пам’яті учня, полегшує засвоєння стилістичних відтінків та коллокаційних обмежень і створює додаткові «шляхи доступу» до лексеми під час вироблення мовного висловлення. При цьому методичні прийоми, як зауважує Н. Шмід, мають бути спрямовані не просто на перерахування синонімічних рядів, а на формування умінь свідомого вибору лексичного засобу залежно від комунікативної мети, стилістичного контексту та мовленнєвих обмежень. Такий підхід підсилює перетік рецептивного знання у продуктивне і є особливо ефективним у поєднанні з багаторазовим контекстним застосуванням лексики у завданнях різних типів [55].

Пасивний словниковий запас становить важливий елемент мовної компетенції, оскільки саме він забезпечує можливість розуміння усного мовлення та письмових текстів різного рівня складності, що в цілому сприяє підвищенню рівня володіння мовою. Розширення пасивної лексики позитивно впливає на здатність інтерпретувати інформацію, сприймати тексти та адекватно реагувати в різноманітних комунікативних ситуаціях. У перспективі такий запас слугує основою для переходу слів у сферу активного використання, що дозволяє учням вільно, граматично правильно та змістовно виражати власні думки. Водночас пасивна лексика є необхідною передумовою для глибшого розуміння мовлення носіїв, що, безперечно, становить один із провідних аспектів навчання іноземних мов.

Науковці підкреслюють, що пасивний словниковий запас не зводиться лише до ізольованих лексичних одиниць. Так, Д. Мазоха наголошує, що «лексичний запас іноземної мови включає не тільки слова, але й культурні контексти, що стоять за ними» [18, с. 120]. Це положення акцентує увагу на тому, що процес оволодіння мовою повинен передбачати не лише механічне засвоєння значень слів, але й розуміння тих культурних та соціальних нашарувань, які безпосередньо впливають на зміст і сферу вживання лексики.

Дана думка перегукується з дослідженнями Л. Кутенко, яка стверджує, що засвоєння нових слів у контексті автентичної культури є запорукою точного розуміння та адекватної інтерпретації текстів. На її переконання, культурний контекст визначає не лише пряме значення лексем, але й тонкощі їхнього функціонування, що змінюються залежно від конкретної соціокультурної ситуації [12, с. 167].

Процес переходу слів із пасивного до активного словникового запасу має динамічний і поступовий характер. Як зазначає Н. Шмітт, провідними чинниками активізації пасивної лексики виступають частота вживання слів, їхня комунікативна релевантність, а також реальна потреба у використанні цих одиниць у продуктивній мовленнєвій діяльності [55, с. 250]. Активізація відбувається не одномоментно, а передбачає постійну взаємодію між

рецептивним і продуктивним словником, що створює умови для переходу від простого розуміння до свідомого і регулярного вживання лексики в усному та письмовому мовленні.

Дослідження доводять, що чим частіше мовці зустрічаються з певною лексемою у різних комунікативних контекстах, тим імовірніше, що вона поступово інтегрується до активного словника. Наприклад, повторна актуалізація нових слів у навчальних завданнях, професійних дискусіях чи побутових ситуаціях формує потребу в їх застосуванні. У результаті такі слова перестають залишатися лише елементами пасивного словникового запасу та починають функціонувати в реальному спілкуванні.

Для учнів надзвичайно важливо створювати умови, які забезпечують систематичну практику вживання нових лексичних одиниць. Йдеться, зокрема, про інтеграцію лексики у різні види мовленнєвої діяльності: читання та аналіз текстів, участь у дискусіях, написання есе чи виконання завдань продуктивного характеру. Саме такий підхід дозволяє закріпити лексеми в пам'яті, підвищити їх значущість у мовленні й зробити процес активізації більш органічним.

У цьому контексті робота з автентичними текстами вважається одним із найефективніших методів. Вона забезпечує природне занурення у мовне середовище, надає учням можливість зустрічатися з новими словами у змістовних контекстах і практично застосовувати їх у власному мовленні. Завдяки цьому лексика поступово переходить із теоретичного рівня засвоєння на рівень реального використання, що не лише підвищує комунікативну компетентність, а й формує здатність мови виконувати пізнавальну та інтерпретаційну функції. Таким чином, процес активізації лексики розглядається як необхідна умова успішного оволодіння іноземною мовою, оскільки саме він забезпечує гармонійне поєднання розуміння та продуктивного мовлення.

Отже, поняття активної й пасивної лексики слугує не лише описовою категорією; воно задає методичну парадигму для організації навчального процесу з лексики: перший крок – забезпечити широке рецептивне знайомство й розуміння, другий – конструювати навчальні умови, які цілеспрямовано

переводять одиниці у продуктивну сферу через повторне, різноманітне та глибоке опрацювання, включно з роботою над синонімічними зв'язками, коллокаціями та стилістикою.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

2.1. Психолінгвістичні механізми засвоєння лексики

Процес засвоєння словникового запасу в іноземній мові неможливо відокремити від когнітивних компонентів – пам'яті та мислення. Пам'ять – як система, що зберігає, обробляє та відтворює лексичні одиниці – відіграє ключову роль у створенні міцної, стійкої лексичної бази, на яку покладається активне володіння мовою. Розрізняють декілька видів пам'яті, що беруть участь у лексичному навчанні: робоча пам'ять (*working memory*), короткочасна пам'ять, довготривала пам'ять (*long-term memory*), а також пам'ять семантична та фонологічна.

Робоча пам'ять, за сучасними протоколами, сприймається як система з обмеженою ємністю, яка тимчасово тримає й обробляє інформацію, необхідну для виконання мовленнєвих та когнітивних операцій. Вона виступає мостом між сприйняттям лексики (вхідний сигнал) та її збереженням у довготривалій пам'яті. Наприклад, здатність учня обробляти нове слово, утримувати його фонологічний образ і поєднувати з контекстом – усе це вимагає функціональності фонологічної петлі (*phonological loop*) з моделі робочої пам'яті (*Baddeley*), а також центрального виконавця (*central executive*), що регулює увагу та когнітивні ресурси.

У дослідженнях помічено, що фонологічна пам'ять особливо важлива на початкових етапах засвоєння лексики – коли нові слова ще не мають добре укоріненої семантики чи міцних зв'язків з уже відомими одиницями. Такі одиниці спочатку кодуються за звуком, ритмом; фонологічний образ допомагає учню зберігати слово й відтворювати його правильно в вимові. Зі зростанням рівня володіння мовою фонологічні характеристики слова стають менш критичними, і більше значення надається семантичним відтінкам, асоціативним зв'язкам у ментальному лексиконі. [42]

Довготривала пам'ять (*long-term memory*) відповідає за сталість знання – збереження слів, їх значень, форм, сполучень та стилістичних характеристик (*collocations, register*, контекстуальні відтінки). Створення міцних лексичних зв'язків у довготривалій пам'яті значно полегшує доступ до слова в продуктивному мовленні. Щоб слово з'явилося в активному використанні, потрібно, щоб його форма, значення, вимова, контекст запам'яталися так, аби спрацювала асоціативна мережа, через яку слово «викачується» з пам'яті й вводиться у мовлення.

Когнітивні операції мислення, зокрема аналіз, синтез, порівняння, класифікація та узагальнення, також відіграють важливу роль. Коли учень порівнює нову лексику зі знайомими одиницями, аналізує семантичні й стилістичні відмінності або подібності, це сприяє кращому засвоєнню й глибшому розумінню значення. Узагальнення (*generalization*) дозволяє поширювати вивчену лексику на подібні контексти чи теми, тоді як класифікація допомагає структурувати словниковий запас за темами, стилістичними групами чи смисловими полями.

Важливим фактором є також пам'ять з розподіленим повторенням (*spaced repetition*) і інтервали повторення, які допомагають протистояти забуванню. Моделі забування показують, що без регулярного повторення нові слова швидко втрачаються, а з інтервалами повторень – закріплюються в довготривалій пам'яті значно ефективніше. Практика з інтервалом між звертаннями до матеріалу (повторні вправи, активне використання) сприяє міцнішому запам'ятовуванню. Дослідження А. Заїді демонструють, що адаптивні криві забування з урахуванням складності слова і когнітивних параметрів учня можуть значно підвищити ймовірність відтворення слова з пам'яті [62].

Крім пам'яті, мислення у процесі оволодіння словником проявляється в метакогнітивних стратегіях, саморефлексії, увазі і свідомому помічанні лексичних одиниць (*noticing*). Теорія когнітивного входу (*Input-Processing*), гіпотеза помічання (*Noticing Hypothesis*) та інші підходи вказують, що учень, який активно звертає увагу на форму, значення і контекст слова, має перевагу в

тому, щоб це слово потрапило в його активний лексичний запас. Наприклад, *Input Processing Theory* стверджує, що саме з часом, через накопичення вводу (*input*) і його обробку, учень починає виділяти зв'язок між формою та значенням, що допомагає слову закріпитися в продуктивній пам'яті.

У шкільному віці (від приблизно 6 до 12 років) засвоєння синонімів має свої специфічні психолінгвістичні та методичні характеристики. Діти цього вікового періоду вже мають певний активний і пасивний словниковий запас, який слугує базою для розширення через роботу зі синонімами, проте рівень розуміння стилістичних, контекстуальних і семантичних відтінків у них формується поступово.

Перш за все, одним із ключових обмежень у засвоєнні синонімів є складність значення, яке має бути розрізнене між близькими словами. Дослідження показують, що молодші школярі (6-8 років) здебільшого оперують більш абсолютними і однозначними значеннями слів і синонімів; вони можуть не розрізняти тонких стилістичних чи емоційних відмінностей між словами, які для старших чи дорослих є суттєвими. Про це свідчать експерименти з розширення прикметникового словника: там, де використовувалася підтримка (*scaffolding*) семантична та фізична, діти швидше засвоювали нову лексику і могли пояснити значення слів краще, ніж за відсутності такої підтримки [58].

По-друге, важливу роль відіграє попередній словниковий запас учня (*vocabulary breadth ma depth*). Діти з більшим активним чи загальним словником мають перевагу при засвоєнні синонімів, оскільки можуть порівнювати нову лексему з уже відомими, краще розуміти зміст і відтінки. Це означає, що методики, які передбачають роботу зі синонімами, повинні враховувати індивідуальні відмінності учнів.

Третя особливість – контекстуальність та варіативність вживання. Синоніми легше засвоюються тоді, коли учні зустрічають їх у різних жанрах і стилях мовлення (усний / письмовий), із різним рівнем формальності. Наприклад, якщо слово-синонім використовується перш у неформальній мові, потім у тексті науковому чи публіцистичному, це сприяє кращому розумінню і

закріпленню значення. Таке різноманіття контекстів формує багатий семантичний «каркас», у якому синонім краще закріплюється в пам'яті.

Четверта особливість стосується стратегії навчання та усвідомлення. У цьому віці учні вже можуть використовувати метакогнітивні стратегії, тобто звертати увагу на значення, форму, емоційне чи стилістичне забарвлення словників, порівнювати синоніми, складати їхні визначення. Усвідомлення відмінностей між синонімами підсилює здатність учня вибрати найвідповідніший варіант для мовленнєвої ситуації.

Ще одна важлива риса – потреба у повтореннях і активному вживанні. Дитина може зрозуміти синонім рецептивно, але для того, щоб він увійшов до активного запасу, потрібно, щоб учень активно вжив його у мовленні чи письмі, бажано через різні типові вправи: заміна синонімів у реченнях, перефразування, письмові завдання, рольові ігри тощо.

Мотиваційні й емоційні чинники мають значення. Шкільний вік – це період, коли діти реагують на оцінку, схвалення, соціальні контакти. Якщо робота зі синонімами подається як цікава, інтерактивна, з використанням ігор чи мультимедійного матеріалу, це підвищує залучення учнів і сприяє кращому засвоєнню.

2.2. Методика навчання синонімів у шкільному курсі англійської мови

Сучасні методики викладання іноземної лексики, зокрема синонімів, сформувалися під впливом розвитку теорій у галузі лінгвістики, психології, навчання мов та педагогіки. З'явилися підходи, які відходять від традиційного підходу, де лексика вивчалась як ізольовані одиниці, на користь більш інтегрованих та комунікативно орієнтованих моделей.

Одним із найбільш впливових сучасних підходів є **лексичний підхід**, популяризований Майклом Льюїсом у 1990-х роках. Він базується на ідеї, що лексика (лексичні одиниці, словосполучення, фразеологізми) є центральним елементом мови, не просто доповненням до граматичних правил. Згідно з цим підходом, навчання має зосереджуватись на семантично та функціонально

важливих лексичних структурах, “*chunks*” або готових фрагментах мови, які часто вживаються у природній мові [45].

Цей підхід дозволяє учням швидше розпізнавати й запам'ятовувати стійкі поєднання слів, колокації, фрази, і використовувати їх як цілісні одиниці у мовленні, що сприяє збільшенню швидкості вироблення мовленнєвих висловлювань і зменшенню когнітивного навантаження. Крім того, лексичний підхід підкреслює важливість аутентичних (*authentic*) матеріалів, які демонструють реальні мовні ситуації.

Комунікативний підхід спрямований на те, щоб учні не просто вчили слова, але активно використовували їх у реальних комунікативних ситуаціях. Це може бути обговорення, ролеві ігри, навчальні проєкти, спільні завдання, де нова лексика – синоніми і інші одиниці – активно залучається у мовлення. Такий підхід підтримує мотивацію і дозволяє перевірити і закріпити вживання лексики в контексті, а не окремо.

У статті, присвяченій використанню комунікативного підходу до навчання лексики, наголошується, що найефективніші методи – це ті, де нові слова з'являються не лише у навчальних вправах, а й у живій мові, у завданнях на взаємодію, що вимагають від учнів повного розуміння та активного реагування.

Іншим сучасним напрямом є використання корпусів мовних даних (*corpus-linguistics*) для аналізу природного вживання лексики, включно з колокаціями та синонімами, що дозволяє створювати навчальні матеріали, орієнтовані на реальну мову. Учні, працюючи з даними корпусу, помічають, як слова і словосполучення використовуються в різних контекстах, що сприяє кращому засвоєнню значень і стилістичних відтінків [49].

Сучасні підходи також включають використання методів, що сприяють поглибленому опрацюванню значення. Це можуть бути методи помічання (*noticing*), методи з контексту, порівняння синонімів, аналіз стилістичних відтінків, колокацій, поєднання синонімів у різних текстових жанрах. Такі підходи допомагають учням не лише розпізнати синонімічні зв'язки, але й свідомо застосовувати синоніми залежно від стилю, мети, жанру мовлення.

У традиційних методиках акцент часто ставився на вивчення лексики як списків слів, ізольованих від контексту, з акцентом на переклад або на запам'ятовування форм. Проте дослідники вказують, що такі підходи значно менш ефективні для активізації лексики, зокрема синонімів, ніж інтерактивні, контекстуалізовані та комунікативні стратегії.

Робота з синонімами у процесі викладання англійської мови в школі має важливе значення, оскільки вона сприяє розвитку мовленнєвої компетентності, формуванню багатого активного словникового запасу та підвищенню рівня мовленнєвої культури учнів. На відміну від пасивного засвоєння лексики, яке часто обмежується механічним запам'ятовуванням, опанування синонімів передбачає активне залучення когнітивних механізмів: аналізу, порівняння, узагальнення та диференціації значень.

У методичній літературі (Бігич, 2019; Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах, 2013) наголошується, що робота з синонімами повинна будуватися за принципом від простого до складного: спершу учні засвоюють найбільш уживані, стилістично нейтральні слова, а вже згодом – відтінки значення та контекстуальні обмеження [3].

Практичні прийоми роботи з синонімами на уроках англійської мови можна згрупувати у кілька напрямів:

1. Контекстуалізація синонімів. Учням пропонуються тексти або діалоги, де вживаються слова-синоніми (наприклад: *big – large – huge*). Важливо показати, що хоча слова подібні за значенням, вони можуть відрізнятися сферою вживання чи емоційним забарвленням.

2. Порівняльний аналіз. Виконання вправ на знаходження відмінностей між синонімами (наприклад: *start – begin, end – finish*). Учні мають пояснити, у якому контексті вживання кожного слова буде більш доречним.

3. Робота зі словниками синонімів (thesaurus). Залучення учнів до використання тлумачних та синонімічних словників формує навичку самостійної роботи з лексичним матеріалом та сприяє кращому засвоєнню семантичних відтінків.

4. Ігрові методи. Використання лексичних ігор ("*Synonym Bingo*", "*Find the Pair*", рольові діалоги), які активізують вивчену лексику та сприяють її закріпленню у довготривалій пам'яті.

5. Продуктивні види мовленнєвої діяльності. Учні створюють власні висловлювання чи короткі тексти, де вони повинні використати певні синоніми, добираючи їх відповідно до ситуації спілкування.

Таким чином, робота з синонімами у шкільному курсі англійської мови не лише розширює словниковий запас учнів, але й формує у них здатність до більш точного та виразного мовлення, що відповідає комунікативному підходу у викладанні іноземних мов.

Формування активного словникового запасу учнів є одним із ключових завдань навчання англійської мови у школі. На відміну від пасивної лексики, яка лише розпізнається й розуміється учнями, активна лексика передбачає її цілеспрямоване і регулярне використання у продуктивних видах мовленнєвої діяльності. Саме вправи та завдання виступають головним засобом переходу лексичних одиниць із пасивного словника до активного.

У методичній науці (О. Бігич; О. Thornbury) підкреслюється, що ефективні вправи мають спиратися на закономірності пам'яті й мислення: повторюваність, асоціативність, контекстуальність та комунікативну значущість. Завдяки цьому слова не лише запам'ятовуються механічно, а й пов'язуються з певними ситуаціями, що полегшує їхнє відтворення у мовленні.

Роль вправ і завдань, за О. Бігич, полягає у такому:

- Активізація семантичних зв'язків. Вправи на добір синонімів, антонімів, словотвірних варіантів сприяють формуванню міцних асоціацій між словами та їх значеннями, що допомагає учням вільніше оперувати лексикою.
- Розвиток мовленнєвої гнучкості. Завдання, які вимагають вибору найбільш доречного слова в конкретному контексті, формують уміння точніше передавати думку й уникати одноманітності мовлення.

- Мотивація до використання вивчених слів. Ігрові та комунікативні вправи створюють ситуації, у яких учні відчувають потребу вживати нову лексику, тим самим переводячи її з пасивного у активний словник.
- Закріплення у довготривалій пам'яті. Завдяки регулярному використанню нових слів у різних видах діяльності (читання, говоріння, письмо, слухання) забезпечується їх міцне засвоєння [3].

Вправи і завдання у навчальному процесі є не лише технічним інструментом тренування, а й психолінгвістичним механізмом, що забезпечує інтеграцію нових лексичних одиниць у мовленнєвий досвід учнів. Вони сприяють розвитку мовленнєвої компетентності, формують уміння користуватися багатством англійської мови та підвищують рівень комунікативної підготовки школярів.

2.3. Практичні вправи та прийоми роботи із синонімами

Розвиток активної лексики учнів неможливий без системної роботи над вправами, спрямованими на засвоєння, закріплення та свідоме використання нових слів у різних комунікативних ситуаціях. У процесі навчання англійської мови важливо не лише ознайомити учнів із синонімічними рядами, а й забезпечити умови для їх функціонування у мовленні. Саме вправи дозволяють перевести лексичний матеріал із пасивного рівня на активний, сприяючи його автоматизації та гнучкому використанню у мовленнєвій практиці.

У методиці навчання іноземних мов виділяють кілька типів вправ, що є особливо ефективними у роботі з активізацією словника (О. Бігич; G. Nation, 2013):

- Репродуктивні вправи. Вони спрямовані на відтворення раніше засвоєних слів у готових мовних структурах. Приклади: підбір синонімів до поданого слова; заміна слова у реченні іншим, близьким за значенням; трансформація тексту з використанням нової лексики.
- Підстановчо-трансформаційні вправи. Учні змінюють слова в контексті, зберігаючи загальну граматичну конструкцію. Наприклад: заміна

прикметника “*beautiful*” на “*attractive*”, “*pretty*”, “*charming*” у різних ситуаціях мовлення. Такі завдання дозволяють зрозуміти відтінки значення та контекстуальну доречність кожного слова.

- Комунікативно-орієнтовані вправи. Вони створюють реальні або змодельовані ситуації спілкування, де учні самостійно добирають лексику. Приклади: рольові ігри, дискусії, обговорення текстів з використанням синонімів, вправи на перефразування висловлювань для уникнення повторів.

- Творчі вправи. Вони розвивають мовленнєву гнучкість і креативність учнів. Наприклад: написання короткого твору або діалогу, де необхідно використати певний ряд синонімів; створення синонімічного ланцюга для характеристики персонажа чи предмета; підготовка усної презентації з обов’язковим використанням варіативної лексики.

- Ігрові вправи. Ігрова діяльність підвищує мотивацію учнів і створює природне середовище для використання синонімів. Це можуть бути ігри на змагання (“Хто швидше добере синоніми”), “лексичні доміно” чи кросворди, де потрібно знайти відповідні варіанти до запропонованих слів.

Аналіз практики показує, що найбільш ефективними є ті вправи, які поєднують репродуктивний і продуктивний характер, тобто дозволяють учням не лише закріплювати знання, але й активно застосовувати їх у власному мовленні. Важливим критерієм добору вправ є їх комунікативна спрямованість, адже лише тоді лексика дійсно стає інструментом спілкування, а не ізольованим набором слів.

Ефективне оволодіння синонімами передбачає не лише їх механічне засвоєння, а й уміння використовувати їх у реальних комунікативних ситуаціях. Лексика стає активною тоді, коли учні застосовують її у власному мовленні, враховуючи контекст, стилістичні відтінки та комунікативне завдання. Саме контекстуальне використання синонімів є ключовим чинником переходу слова із пасивного словника в активний, оскільки створює умови для його повторюваності, функціональної значущості та закріплення у пам’яті.

З психолінгвістичної точки зору, контекст відіграє вирішальну роль у формуванні асоціативних зв'язків між словом і його значенням. Дослідження показують, що учні краще запам'ятовують лексичні одиниці, якщо вони подаються не ізольовано, а в певних мовленнєвих ситуаціях [3]. Використання синонімів у контексті дозволяє школярам відчувати смислові відмінності між словами, адже одне й те саме слово може бути доречним у науковому стилі, але неприродним у побутовому спілкуванні.

На практичному рівні це реалізується через систему завдань, які стимулюють учнів застосовувати синонімічні варіанти у висловлюваннях:

- Перефразування речень. Учні змінюють ключові слова на синонімічні, зберігаючи зміст повідомлення. Наприклад: *The movie was good* → *The movie was excellent / great / enjoyable*.
- Дискусії та дебати. У процесі обговорення проблемних питань школярі прагнуть уникати повторів, що природно стимулює їх використовувати різні синоніми.
- Творчі завдання. Написання опису предмета чи характеристики персонажа з використанням синонімів, що дозволяє показати багатство й виразність мови.
- Аналіз стилістичних відмінностей. Робота з парами синонімів, наприклад *child – kid*, *job – occupation*, *begin – commence*, допомагає учням зрозуміти їхню функціональну специфіку.

Особливу цінність мають вправи, де учні повинні самостійно обирати слова залежно від комунікативного завдання. Наприклад, у вправі на складання діалогу можна передбачити ситуацію формального та неформального спілкування, де школярі обирають різні синоніми для досягнення адекватного стилістичного ефекту. Такі завдання дозволяють виробити мовленнєву гнучкість та формують відчуття доречності у вживанні лексики.

Контекстуальне використання синонімів також тісно пов'язане з розвитком критичного мислення та культурної компетентності учнів. Залучення автентичних текстів (газетних статей, уривків художніх творів, медіа-матеріалів)

дає змогу учням спостерігати, як носії мови варіюють лексику залежно від цілей і ситуацій. У такий спосіб школярі не лише збагачують словниковий запас, а й вчаться інтерпретувати мовні вибори в контексті соціальних та культурних норм (Laufer, 2005).

Для забезпечення ефективного засвоєння та подальшої активізації синонімічних засобів доцільно застосовувати різнорівневі вправи, які охоплюють як рецептивні (на впізнавання та розрізнення значень), так і продуктивні (на вживання у власному мовленні) компоненти. У сучасній методиці навчання іноземної мови рекомендується поступове ускладнення завдань: від маніпулятивних до конструктивних і творчих, що відповідає закономірностям переходу пасивної лексики в активну. Нижче подано типові зразки вправ, адаптовані для різних етапів навчання у шкільному курсі англійської мови.

Вправи на розпізнавання та семантичне групування

1. *Matching Synonyms* (Добери відповідники): учням пропонується два стовпчики слів, які необхідно поєднати за принципом семантичної рівнозначності (наприклад: *angry – furious, big – enormous, brave – courageous*). Модифікацією такої вправи є додавання зайвого елемента, що вимагає від учнів більш уважної аналітичної роботи.

2. *Odd One Out* (Зайве слово): наводиться синонімічний ряд із навмисно доданим лексичним елементом, який стилістично або семантично не належить до групи (*glad – pleased – joyful – upset*). Учень має обґрунтувати, чому обране слово не відповідає решті.

3. *Semantic Scales* (Семантична градація): завдання полягає у впорядкуванні синонімів за ступенем інтенсивності (*cold – chilly – freezing* або *like – enjoy – adore*). Такі вправи сприяють усвідомленню градації значень та допомагають запобігти помилкам у стилістичній доцільності.

Вправи на контекстуальне використання синонімів

4. *Fill in the Gaps with the Best-Fit Synonym*: учням пропонуються речення з пропущеними, до яких необхідно вставити слово-синонім, враховуючи

контекст (*She was absolutely _____ (furious / annoyed / angry) when she heard the news.*). Обговорення вибору варіанта сприяє розвитку аргументованості мовного рішення.

5. *Paraphrasing Sentences* (Перефразування): учні мають змінити окремі елементи речення на синонімічні конструкції (*The film was very interesting → The movie was extremely fascinating*). На поглибленому рівні завдання може включати повну трансформацію вислову з метою уникнення плагіату, що є актуальним для старших класів.

6. *Contextual Rewriting* (Переписування в іншому стилі): запропонований текст перетворюється з розмовного на формальний або навпаки із застосуванням відповідних синонімічних одиниць (*kids → children; help → assist; buy → purchase*).

Вправи на продуктивне використання у власному мовленні

7. *Story Retelling with Synonym Replacement*: після прослуховування або читання короткого тексту учням пропонується переказати його, замінюючи означені слова відповідними синонімами. Такий тип вправ забезпечує трансфер пасивної лексики в активну.

8. *Synonym-Based Role Play*: учні отримують ситуацію (наприклад, *complaining in a shop*) та список ключових слів (*angry, bad, cheap*), які заборонено використовувати. Натомість необхідно застосувати їхні синонімічні заміники (*furious, poor quality, inexpensive*). Це стимулює мовленнєву гнучкість.

9. *Creative Writing with Synonym Targets*: під час написання міні-тексту (опису, листа, діалогу) учням пропонується обов'язково використати щонайменше п'ять заданих синонімів. Такі завдання можуть бути адаптовані під тематичні модулі підручника.

10. *Synonym Battles* (Ігрове завдання – "Бій синонімів"): двом командам пропонується по черговому називати синоніми до заданого слова (*happy: glad – joyful – delighted – cheerful – thrilled...*). Виграє команда, яка назвала більше правильних елементів без повторів.

Для старших учнів доцільно використовувати комплексні завдання, які включають роботу з різними жанрами мовлення:

- *Mini Debates with Lexical Constraints* – дебати із заборonoю вживати певні частотні слова (*good, bad, think, say*), що змушує учнів шукати точніші синонімічні еквіваленти (*beneficial, harmful, assume, claim*).
- *Vocabulary Journals with Synonym Clusters* – індивідуальні зошити, де учні не лише записують слова, а й утворюють до кожного «синонімічні грона», супроводжуючи їх прикладами вживання у власних реченнях.
- *Podcast / Video Tasks* – створення коротких аудіо- чи відеозаписів з метою використання синонімії для досягнення виразності. У цьому випадку важливим компонентом є взаємооцінювання з фокусом на лексичне різноманіття.

Формування активної синонімічної компетентності вимагає накопичення словникового запасу й регулярної мовленнєвої практики з опорою на різнорівневі вправи. Важливою методичною умовою є варіативність завдань, їх опора на реальні комунікативні ситуації та систематичне залучення рефлексії учнів щодо доречності лексичного вибору.

Ефективність зазначених типів вправ значною мірою залежить не лише від їхньої структури, але й від рівня мовної підготовки учнів. Один і той самий дидактичний формат може виконувати різні функції залежно від того, у який спосіб він адаптований до потреб Beginner-, Intermediate- або Advanced-групи. Відповідно, організація роботи із синонімами має спиратися на принцип поступового ускладнення не за формою завдання, а насамперед за *характером когнітивної операції*, що її виконує учень.

Робота із синонімами на рівні Beginner. Учні початкового рівня часто не володіють достатнім тезаурусом для самостійного добору лексичних замінників, тому на цьому етапі синонімія вводиться як явище, а не як елемент творчого мовлення. Найбільш доцільними є:

- вправи типу *Matching* або *Odd One Out*, але з візуальною підтримкою (піктограми, фото, символи);

- *Fill in the Gaps* із закритим вибором (multiple choice), щоб фокус був не на формулюванні, а на розпізнаванні значень;
- *Story Retelling with Synonym Replacement*, але лише після колективного моделювання: спочатку учитель демонструє приклад перефразування, після чого учні працюють із короткими, структурно передбачуваними фрагментами.

Ключовим завданням початкового рівня є формування чутливості до різниці між “*different word = same meaning*”. Самостійне продукування синонімів не є обов’язковою вимогою – важливіше створити у свідомості учня ментальні «зв’язки між словами».

Використання синонімів на рівні Intermediate. На середньому рівні учні вже здатні усвідомлено маніпулювати лексичними одиницями, але потребують чітких орієнтирів щодо стилістичної та ситуаційної доцільності. Тому вправи модифікуються так, щоб містити елемент обґрунтування вибору, наприклад:

- *Fill in the Gaps with the Best-Fit Synonym* із додатковим завданням пояснити, чому інші варіанти не підходять;
- *Semantic Scales* із дискусійним компонентом (учні працюють у парах, порівнюють свої версії);
- *Paraphrasing Sentences* із перевіркою еквівалентності (учні мають вирішити, чи змінюється зміст при заміні).

Особливу роль на цьому етапі відіграють інтерактивні формати – мовленнєві ігри, рольові діалоги, проекти на кшталт *Synonym Battles* або *Lexical Constraints Conversations* (спілкуйся 2 хвилини, не вживаючи слова *good*). Такі вправи запускають перехід від свідомого підбору слова до автоматизованого вживання, що є ключовим механізмом активізації лексики.

Формування синонімічної гнучкості на рівні Advanced. Старші школярі або учні з високим рівнем володіння мовою вже не потребують простих лексичних заміन, натомість їхнім головним викликом є диференціація відтінків значення та прагматичного навантаження. На цьому рівні завдання мають бути максимально відкритими, наприклад:

- *Contextual Rewriting* із вимогою змінити стиль (науковий → публіцистичний; офіційний → розмовний);
- *Mini Debates with Lexical Constraints*, де потрібно аргументувати позицію, уникаючи клішованих формулювань;
- *Creative Writing with Synonym Targets*, але із самостійним підбором тематичної лексики, без попереднього списку від учителя.

Важливо, що на високому рівні синоніми не розглядаються як «взаємозамінні одиниці», а як інструменти мовленнєвої маніпуляції: вибір слова відображає ставлення мовця, створює емоційний ефект, впливає на реципієнта. Тому завдання мають включати рефлексивний компонент, наприклад: «*Чим відрізняється вислів He passed away від He died? У якому випадку кожне з них етичніше?*»

Робота із синонімами повинна бути не одномоментною вправою, а системою, що вибудовується по вертикалі: від *розпізнавання* → *контекстуального вибору* → *усвідомленого стилістичного використання*. Тільки за наявності постійного повернення до вже вивчених синонімічних пар у нових комунікативних ситуаціях можливий справжній перехід від пасивного знання лексеми до її активного функціонування у мовленні.

2.4. Педагогічний експеримент

З метою емпіричної перевірки ефективності методики формування активної лексики через роботу із синонімічними одиницями було організовано педагогічний експеримент. Дослідження проводилося на базі Комунального закладу Львівської обласної ради “Професійно-технічне училище-інтернат професійної реабілітації учнів-інвалідів м. Самбора” (дозвіл № 906/24 від 22.08.2024). У дослідженні взяли участь 23 учні однієї навчальної групи, які володіють англійською мовою на рівні *Elementary / Pre-Intermediate* (A1–A2 відповідно до CEFR). Такий вибір зумовлений тим, що саме на базових рівнях навчання іноземної мови спостерігається значний дисбаланс між пасивним

розумінням лексики та її активним використанням у продуктивних видах мовленнєвої діяльності.

На констатувальному етапі було поставлено завдання визначити вихідний рівень сформованості активної лексики учнів, зокрема їхню здатність не лише розпізнавати, але й самостійно продукувати синонімічні варіанти лексем у контексті усного та писемного мовлення.

Для цього було розроблено діагностичний комплекс, що складався з трьох типів завдань:

1. Тест на розпізнавання та підстановку (10 речень із пропусками, де необхідно було обрати або самостійно вписати відповідний синонім).
2. Завдання на перефразування (5 речень, у яких потрібно було замінити виділені слова стилістично або семантично доречними синонімами).
3. Продуктивне письмове завдання (короткий опис за темою «*A person I admire*» або «*My ideal day*», обсяг 60–80 слів із вимогою використати щонайменше 3 різні лексичні варіанти на позначення однакового поняття).

Оцінювання здійснювалося за бальною шкалою (0–30 б.), де кожен із трьох компонентів мав однакову вагу по 10 балів. Критеріями виступали: точність підбору синонімів, їхня адекватність контексту, варіативність та відсутність калькованих помилок.

Для додаткової верифікації мовленнєвих навичок було проведено коротку усну пробу, під час якої кожен учасник мав описати картинку або відповісти на запитання, свідомо уникаючи повторення базових слів (*good, bad, big, small, happy, sad тощо*) та замінюючи їх відповідними еквівалентами (*great, terrible, enormous, tiny, cheerful, upset тощо*). Усне мовлення фіксувалося за допомогою аудіозапису для подальшого якісного аналізу.

Крім того, було застосовано анкету самооцінки лексичної компетентності, де учні відповіли на запитання щодо:

- частоти використання синонімів у спонтанному мовленні;
- труднощів при підборі альтернативних лексичних одиниць;
- ставлення до лексичних вправ (корисні / складні / нудні / цікаві).

Результати констатувального етапу засвідчили, що переважна більшість учнів продемонструвала достатнє розуміння загальновживаних лексичних одиниць, проте мала суттєві труднощі з їх свідомим варіюванням у продуктивних завданнях. У письмових відповідях спостерігалось надмірне використання найчастотніших слів (наприклад, *good* у 97 % робіт, *very* – у 100 %, *big* – у 82 %), тоді як синонімічні відповідники (*excellent*, *wonderful*, *huge*, *enormous* тощо) майже не з'являлися. Лише 4 учні (17 %) самостійно використали хоча б один синонім в описовому завданні без прямої інструкції.

Отже, констатувальний етап підтвердив наявність значного розриву між пасивним словниковим запасом та активною лексичною продукцією, що обґрунтовує необхідність цілеспрямованого формувального впливу через систему вправ на активізацію синонімічних зв'язків.

Формувальний етап педагогічного експерименту було спрямовано на перевірку ефективності розробленої системи вправ (додатки), орієнтованих на активізацію синонімічних засобів англійської мови в усному та писемному мовленні учнів. У процесі впровадження враховано результати констатувального етапу, що засвідчили переважання репродуктивного рівня володіння синонімами: учні здебільшого впізнавали окремі лексичні одиниці в готовому контексті, однак відчували труднощі у самостійному доборі варіантів відповідно до ситуації спілкування. Це зумовило необхідність переходу від епізодичного ознайомлення із синонімією до систематичного формування навичок варіативного мовлення.

Навчання проводилося у межах звичайних уроків англійської мови, без виокремлення експериментальних занять, що дало змогу інтегрувати вправи у типову структуру уроку (лексичну, граматичну або комунікативну). Загалом формувальний етап тривав чотири тижні і складався з трьох послідовних міні-циклів, кожен з яких мав окрему методичну мету:

1. Цикл сприймально-репродуктивних вправ (тиждень 1) – актуалізація вже відомих лексем та ознайомлення з новими синонімічними парами.

2. Цикл тренувально-моделювальних вправ (тиждень 2-3) – включення синонімів у структуровані мовленнєві ситуації з частковою опорою.

3. Цикл продуктивно-творчих завдань (тиждень 4) – стимулювання самостійного використання синонімів в усному та писемному висловлюванні.

Усі вправи добиралися з урахуванням триступеневої диференціації за рівнем володіння мовою (*Beginner / Intermediate / Advanced*), адже одні й ті самі завдання можуть мати різний ефект залежно від мовленнєвого досвіду учнів. Наприклад:

- Учні початкового рівня (*Beginner*) позитивно реагували на вправи з опорою на візуальні або емоційні асоціації (*“fun – interesting – exciting”* через картинки), тоді як абстрактні синонімічні ряди викликали труднощі.
- Учні середнього рівня (*Intermediate*) охоче виконували завдання на перефразування речень та вибір контекстуально доречних варіантів (*“I was happy/glad/pleased...”*), проте потребували зразків-моделей.
- Учні високого рівня (*Advanced*) проявили найбільший потенціал у творчих завданнях – написанні міні-есе, дебатних висловлюваннях та рольових діалогах із вимогою не повторювати одну лексему більше двох разів.

Важливо підкреслити, що протягом формувального етапу було дотримано принципу моделювання реальних комунікативних ситуацій. У процесі опрацювання тем *“Daily Routine”*, *“Emotions and Reactions”*, *“Opinions and Preferences”* учні виконували завдання типу *“Replace boring words”*, де необхідно було підвищити стилістичну виразність готового тексту, або *“Choose the right synonym for the speaker’s mood”*, працюючи в парах. Кожне завдання мало чітко окреслену мету: не лише розпізнати, а саме використати синоніми як інструмент вираження значеннєвих відтінків.

Після завершення формувального етапу було проведено контрольну діагностику з метою визначення ефективності впроваджених вправ на активізацію синонімічної лексики. Для забезпечення об’єктивності порівняння використовувалися ідентичні або максимально наближені за структурою

завдання, що застосовувалися на констатувальному етапі, проте з іншим лексичним наповненням для уникнення ефекту запам'ятовування.

Контрольною серією було охоплено три основні параметри:

1. Рецептивний рівень (розпізнавання синонімів у контексті) Учні отримували завдання типу *“Match the words with similar meaning”* та *“Underline the synonym of the highlighted word in each sentence”*. Якщо на початковому етапі більшість учасників експерименту виконували ці завдання інтуїтивно або методом випадкового вибору, то після формувального впливу спостерігалось більш усвідомлене оперування синонімами. Зокрема, кількість правильних відповідей зросла від 58 % до 81 %, що свідчить про розширення пасивного словникового запасу й покращення семантичної зорієнтованості.

2. Репродуктивний рівень (добір синонімів до поданих слів або речень) Учням було запропоновано завдання *“Provide two synonyms for each of the following adjectives/verbs”* та *“Replace the repeated words with more expressive alternatives”*. За результатами аналізу встановлено, що учні почали демонструвати варіативність вибору, а не обмежувалися найбільш уживаними лексемами (*good, bad, nice*). Середня кількість коректних заміन у завданні зросла з 1,2 до 2,8 одиниць на речення, що вказує на перехід частини лексики з пасивного у потенційний актив.

3. Продуктивний рівень (самостійне використання синонімів у мовленні) Найважливішим критерієм стала перевірка реального мовленнєвого вживання, а не механічного відтворення. Для цього було організовано усне монологічне висловлювання на тему *“Describe your perfect weekend / favourite place / your feelings before an important event”* із вимогою уникати повторів одних і тих самих слів більше двох разів. У порівнянні з констатувальним етапом, де більшість учнів використовували монотонні лексеми типу: *good, very good, nice, bad*, після формувального етапу з'явилися лексично варіативні конструкції (*exciting, relaxing, fascinating, exhausted, thrilled* тощо). Частка учнів, які змогли самостійно застосувати не менше трьох синонімічних замінів на одне висловлювання, зросла з 23 % до 67 %.

Загальна динаміка демонструє чітку позитивну тенденцію: у більшості учнів відбувся якісний зсув від рецептивної впізнаваності до продуктивного використання. Це підтверджує гіпотезу про те, що спеціально організована система вправ здатна стимулювати перехід синонімів із пасивного до активного словника.

У процесі формувального етапу експерименту зазначені групи вправ були послідовно впроваджені у навчальний процес експериментального класу. Методика передбачала поступове ускладнення завдань відповідно до рівня мовленнєвої компетентності учнів: від репродуктивного оперування готовими синонімічними одиницями на початковому етапі – до продуктивної мовотворчої діяльності, що передбачала самостійний добір та контекстуальне використання синонімів.

Кожне заняття мало чітку структурну організацію і складалося з трьох послідовних етапів: мотиваційно-орієнтаційного, операційно-практичного та рефлексивно-контрольного. На першому етапі учням пропонувалися короткі мовленнєві ситуації або міні-діалоги, що створювали потребу у варіюванні висловлювання. Далі здійснювалося практичне опрацювання синонімічних заміन за допомогою вправ відповідного типу (див. Додаток А), де учні виконували як індивідуальні, так і парні чи групові завдання, спрямовані на розпізнавання, аналіз та продукування синонімів. На завершальному етапі учні обговорювали власний вибір лексичних одиниць, аргументували доречність їх використання та робили висновки щодо виражальних можливостей синонімів.

Особливу увагу приділено диференціації завдань: для учнів з початковим рівнем (*Beginner*) акцент робився на зорово підкріплених вправах із вибором правильної синонімічної заміни, тоді як учні середнього рівня (*Intermediate*) залучалися до реконструкції речень і коротких текстів із варіюванням емоційного забарвлення. Найвищий рівень (*Advanced*) включав творчі завдання: написання альтернативних версій висловлювання, стилістичне редагування та рольові ситуації з комунікативним вибором.

Задля забезпечення об'єктивності результатів кожна вправа мала чіткі критерії оцінювання, що враховували не лише правильність виконання, а й доречність, семантичну точність і стилістичну відповідність обраного синоніма. Таким чином, застосована методика не лише розширювала словниковий запас учнів, а й формувала їхню лексичну гнучкість, комунікативну чутливість і здатність до мовленнєвого самоконтролю.

З метою статистичного й якісного підтвердження результативності впровадженої методики роботи із синонімами було проведено узагальнений порівняльний аналіз показників констатувального та контрольного етапів експерименту. Оцінювання здійснювалося за трирівневою шкалою (низький, середній, високий рівень сформованості активної синонімічної лексики) з урахуванням трьох ключових компонентів:

- рецептивного (впізнавання та розрізнення синонімів);
- репродуктивного (добір синонімів до лексем і речень);
- продуктивного (самостійне вживання синонімів у мовленні).

Отримані дані засвідчили чітку позитивну динаміку розвитку лексичної компетентності (табл. 2.1). Якщо на початковому етапі переважала група учнів із низьким рівнем активності словника, то після формувального впливу відбулося статистично значуще зміщення у бік середнього та високого рівнів.

Таблиця 2.1

**Динаміка рівнів сформованості активної синонімічної лексики учнів
на констатувальному та контрольному етапах експерименту**

Рівень сформованості	Кількість учнів (констатувальний етап), %	Кількість учнів (контрольний етап), %	Приріст / Зниження
Високий	12 %	34 %	+22 %
Середній	38 %	46 %	+8 %
Низький	50 %	20 %	-30 %

Загалом кількість учнів із високим рівнем сформованості синонімічної варіативності зросла майже втричі, тоді як частка учнів із низьким рівнем зменшилася більш ніж удвічі. Варто зазначити, що найбільш виражений прогрес

спостерігався у сфері репродуктивної діяльності, тобто у здатності свідомо добирати лексичні заміни до заданих стимулів. Продуктивне вживання синонімів у мовленні також покращилося, однак залишилося залежним від жанру висловлювання та ступеня підготовленості учня: у спонтанному мовленні результати були дещо нижчими, ніж у підготовлених монологів або письмових завданнях.

З метою підтвердження ефективності методики було застосовано порівняльний коефіцієнт зростання активної лексики (Кз), який обчислювався за формулою:

$$Кз = (Рк - Рп) / Рп \times 100 \%,$$

де Рк – середній результат контрольного етапу, Рп – середній результат констатувального етапу. Отриманий показник становив +38,4 %, що свідчить про високий ступінь мовленнєвої віддачі запропонованої системи вправ.

Таким чином, контрольний етап експерименту підтвердив ефективність розробленої методики навчання синонімів, оскільки:

- учні продемонстрували здатність не лише впізнавати, а й свідомо добирати та використовувати синонімічні лексеми;
- сформувалася тенденція до уникнення лексичних повторів та шаблонних конструкцій;
- мовлення стало виразнішим, різноманітнішим і стилістично гнучкішим.

Отже, експериментально доведено, що систематична робота із синонімічними рядами актуалізує процес переходу лексики з пасивного у активний словник і сприяє розвитку комунікативної компетентності учнів.

ВИСНОВКИ:

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що поставлені у вступі завдання були послідовно реалізовані, що дало змогу комплексно осмислити роль синонімії у формуванні активної лексичної компетентності учнів.

На теоретичному рівні було з'ясовано лінгвістичну природу синонімії, визначено її місце у структурі лексичної системи англійської мови. У роботі доведено, що синоніми є не лише засобом варіативності висловлювання, але й важливим механізмом когнітивної обробки інформації, оскільки забезпечують точність, емоційну виразність і стилістичну гнучкість мовлення. Було розмежовано основні типи синонімії (лексична, семантична, контекстуальна, фразова), а також окреслено їхні функції – номінативну, стилістичну, експресивну та комунікативно-оптимізаційну, що підтверджує системний характер синонімічних відношень у мові.

Проаналізовано психолінгвістичні механізми засвоєння синонімів у шкільному віці. Визначено, що активізація лексики відбувається через взаємодію пам'яті, мислення та мовленнєвої практики, а перехід слова з пасивного до активного словника залежить від частотності його використання та значущості у комунікативній ситуації. Особливо важливою виявилася роль семантичного порівняння, яке стимулює розвиток абстрактно-логічного мислення та формує навичку свідомого лексичного вибору.

На методичному рівні було розглянуто сучасні підходи до навчання лексики у шкільному курсі англійської мови. Доведено, що традиційне механічне заучування слів є малоефективним для розвитку продуктивних мовленнєвих умінь, натомість робота з синонімічними рядами сприяє глибшому осмисленню значення слова та його функцій у різних мовленнєвих ситуаціях. Розроблено систему вправ, що охоплює рецептивний, тренувальний і продуктивний етапи роботи, забезпечуючи поетапний перехід від розпізнавання синонімів до їх самостійного використання в усному й писемному мовленні.

Проведений педагогічний експеримент підтвердив ефективність застосування синонімів як засобу розвитку активної лексичної компетентності. На констатувальному етапі було зафіксовано значну перевагу пасивного типу володіння лексиною, низьку варіативність мовлення та тенденцію до частих повторів. Упровадження розробленого комплексу вправ призвело до помітного підвищення показників: збільшення кількості оригінальних мовленнєвих конструкцій, частотності використання стилістично доречних синонімічних замінів, зростання мотивації учнів до мовленнєвої творчості. Порівняльний аналіз результатів контрольного етапу засвідчив зростання частки учнів із високим рівнем активної лексичної компетентності, що підтверджує доцільність запропонованої методики.

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що систематична робота із синонімами є потужним інструментом формування лексичної гнучкості й мовленнєвої виразності учнів, а запропонована система вправ може бути ефективно інтегрована у навчальний процес на різних етапах вивчення іноземної мови. Перспективами подальших досліджень вбачаємо розширення експерименту на інші вікові категорії та варіативне застосування синонімії у розвитку міжкультурної комунікативної компетентності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Басок В. А. Контекстуальна синонімія та її місце в загальній теорії синонімії. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2002. Вип. 8. С. 21-25.
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : підручник / І. Д. Бех. К. : Букрек, 2018. 266-291 с.
3. Бігич О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика. Київ: Ленвіт, 2019. 368 с.
4. Білоусова А. В., Н. В. Дячук. "Поняття та особливості контекстуальної та лексичної синонімії." *The Philological Universe* S. 2023. С. 24-26.
5. Боярова Л.Г., Покровська О.А. Терміни-синоніми як об'єкт лексикографії (на матеріалі ринкової термінології) . *Vocabulum et Vocabularium: Сб. науч. тр. по лексикографии*. Харьков. 1996. Вип. 3. С. 60-62.
6. Бублик Л. Теоретичні засади синонімії в українській мові. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 35. С. 89-93.
7. Верба Л. Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посібн. для перекладацьких від. вузів. Вінниця : Нова книга, 2003. 160 с.
8. Вишневський О. І. Методика навчання іноземних мов : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2011. сс. 193-209.
9. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. К. : Вища школа, 1985. 360 с.
10. Груба Т. Засвоєння синонімічних форм на між предметні основи. *Диво слово*. 1998. №7. с. 17-20.
11. Іщенко Н.Г. Оцінний компонент лексичного значення слова. *Філологічні трактати*. № 3. Суми, 2010. С. 47-50.
12. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: підручник. 2-ге Вид. К.: Академія, 2009. 334 с.
13. Кияк Т.Р. Форма і зміст мовного знака . *Вісник Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна*. 2004. Вип. 635. С. 75-78.

14. Колесников О.А. Міжрівнева синонімія і теорія граматичного значення. *Мовознавство*. 1985. №1. с. 33-36.
15. Костенко В.Г. Епонімічні медичні терміни в синонімічних рядах англійської мови. Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції «Ювілейні четверті Каразінські читання, присвячені 200-річчю Харківського нац. ун-ту: Людина. Мова. Комунікація.» Харків. 2004. С. 137-139.
16. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 2010. 367 с.
17. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти : [монографія] / Л. А. Лисиченко ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : Основа, 2008. 270 с.
18. Мазоха Д. Педагогіка. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005, сс. 118-132
19. Марчук О.В. Конотативний простір світу англomовного фентезі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: «Філологія»*. 2015. №19. URL: http://www.vestnikphilology.mgu.od.ua/archive/v19/part_1/29.pdf
20. Мацько Л. І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник. [Електронний ресурс]. URL: <http://litmisto.org.ua>.
21. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.
22. Нечитайло О.І. Синоніми в лексикографії / О.І. Нечитайло. К., 1967.130 с.
23. Пашковська Н. В. Лексична синонімія у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* 16. 2008. С. 28-33.
24. Потебня О. О. Думка і мова / О. О. Потебня // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. К.: Знання, 2009. С. 224-302

25. Радченко О.І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01. / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2000. 203 с.
26. Романенко Ю. Стилiстичнi можливостi синонiмiї. *Дивослово*. 2011. № 2 (647). С. 2-5.
27. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
28. Тараненко А. К. Зміни в лексичному складі мови, активна і пасивна лексика. Неологізми. Архаїзми. Історизми. «*Актуальні проблеми міжкультурної комунікації, перекладу та порівняльних студій*». 2020 С. 90-95
29. Терещенко Л. Лексична синонімія: спроба аналізу функціональної тотожності. *Вісник Львівського університету. Сер. : Філологічна*. 2004. Вип. 34, ч. 1. С. 280-285.
30. Фридрак В.Б. Синонімія складник слів. *Мовознавство*. 1987. №2. с.32-38.
31. Чуєшкова О. Синонімія в терміносистемі гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. Вип. 869. С.105-108.
32. Яблонська-Юсик І. Контекстуальна синонімія віддієслівних іменників сучасної французької преси. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. 2016. № 6. С. 212-215.
33. Batia, L., & Nation, P. A vocabulary-size test for controlled production. *Language Testing*, 16(1), 1999. pp. 33-51.
34. Bergdahl M. Is he beautiful, handsome or good-looking: A study of putative synonymy in three adjectives. Master's thesis. Lulea University of Technology, Lulea, Sweden. 2009. 58 p.
35. Biemiller, A., Slonim, K., Harvesting vocabulary knowledge in English-speaking children from prekindergarten through grade two, "Frontiers in Psychology", 2024.

URL:

<https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2024.1280568/full>

36. Bloomfield, Leonard. *Language*. Chicago: University of Chicago Press, 1993. 383 p.
37. Cruse A. *Lexical Semantics*. Cambridge University Press, 1986. pp. 265-291.
38. Danglli L. Euphemism and lexical synonymy. *Anglisticum. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 3(5), 2016. P. 3034.
39. Edmonds, P., & Hirst, G. Near-synonymy and lexical choice. *Computational linguistics*, 28(2), 2002. pp.105-144.
40. Elmslev, Louis. *Prolegomena to the Theory of Language*. Madison: University of Wisconsin Press, 1961. 150 p.
41. Jenkins, J. *World Englishes: A Resource Book for Students*. *Psychology Press*, 2003, pp. 112-152
42. Kaushanskaya M., & Marian, V. (2012). *Cognitive mechanisms of word learning in bilingual and monolingual adults: The role of phonological memory*. *Bilingualism: Language and Cognition*, 15(4), 1-15. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/bilingualism-language-and-cognition/article/abs/cognitive-mechanisms-of-word-learning-in-bilingual-and-monolingual-adults-the-role-of-phonological-memory/DCB1F5D35BB8431E34F580A37FFAC319>
43. Kavitha V., & Padmasani, K. (2016). The Role of Associations in Vocabulary Acquisition: A Psycholinguistic Study on Indian ESL Learners. *East European Journal of Psycholinguistics*, 3(1), 1-15. URL: <https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/article/view/117>
44. Krashen S. *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. New York: Longman, 1985, pp. 202-226
45. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. In A. Ortony, ed., *Metaphor and thought*. New York: Cambridge University Press, 1993. pp. 202-251.

46. Laufer B. *Focus on Form in Second Language Vocabulary Learning*. Eurosla Yearbook. 2005. Vol. 5. P. 223–250.
47. Lexical Acquisition in Elementary Science Classes (Experiment 2) / UCL, 2006. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/1505195/1/Best2006Lexical824.pdf>
48. Lyons J. *Linguistic Semantics*. Cambridge University Press. 1995.
49. Momeni, G. The Impact of Corpus-Based Vocabulary Teaching/Learning on Vocabulary Retention across Language Proficiency Levels // *Handbook of Research on Individual Differences in Computer-Assisted Language Learning*. Hershey : IGI Global, 2015. Ch. 17. URL: igi-global.com. Дата звернення: 19.10.2025.
50. Nation I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 662 p.
51. Nation, I.S.P. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press, 2001, pp. 317-344
52. Neuman, S. B., Dwyer, J., Oral Vocabulary Instruction: Building Word Knowledge in Young Children, *Journal of Early Childhood Literacy*, 2011. (згадано у Nagy & Hiebert, Wright & Neuman) URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1086296X14551474>
53. Racine, J. P. *Lexical Approach // Recent and Current Approaches and Methods in English for Speakers of Other Languages*. Wiley, 2018. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118784235.eelt0169>
54. Sarvinoz, E. The essence of the degree of synonymy from the standpoint of the functional-semantic approach. Conferencea, 2022. pp. 186-188.
55. Schmitt, N. Instructed second language vocabulary learning. *Language Teaching Research*. 2008. Vol. 12, N 3, pp. 329-363.
56. Schmitt, N. *Vocabulary in language teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 250 p.
57. Scrivener J. *Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching*. Oxford: Macmillan, 2011, 416 p.
58. Sethi, D., Agarwal, S. (2021). *Lexical Approach: Revisiting English Language Teaching by Putting Theories into Practice*. Research on Humanities and

- Social Sciences, 11(13), 45-52. URL:
<https://www.iiste.org/Journals/index.php/RHSS/article/view/6074>
59. The Word Reference English Synonyms. UK: Oxford University Press, 2015. 260 p.
 60. Thornbury S. How to Teach Vocabulary. Harlow: Pearson Education, 2002. 175 p.
 61. Xolikhulova, M. Peculiarities of stylistic synonyms in English. *Scientific progress*, 3(1), 2022. pp. 749-752.
 62. Zaidi A., Caines A., Moore R., Buttery P., Rice A. Adaptive Forgetting Curves for Spaced Repetition Language Learning. 2020. URL:
<https://arxiv.org/abs/2004.11327>

ДОДАТКИ

Додаток А

Рецептивні вправи на розпізнавання синонімів

Вправа 1. «Знайди синонім у ряду слів»

Мета: розвивати вміння розпізнавати синонімічні відповідники у поданих лексичних рядах.

Рівень: Beginner / Intermediate

Інструкція для вчителя: зачитати або роздати учням списки слів; учень повинен поєднати слово з його найближчим синонімом.

Інструкція для учня: прочитай слова та з'єднай ті, що мають однакове або близьке значення.

Матеріал для виконання:

1. big – small – large
2. happy – sad – glad
3. fast – quick – slow
4. smart – clever – lazy
5. begin – start – stop

Зразок виконання:

1. big – large

Варіанти відповідей:

1. big – large
2. happy – glad
3. fast – quick
4. smart – clever
5. begin – start

Вправа 2. «Обери правильне значення» (multiple choice)

Мета: формувати навички розуміння семантичних відтінків синонімів у контексті.

Рівень: Intermediate

Інструкція для учителя: прочитати речення, запропонувати 3 варіанти; учні обирають той, який найбільше відповідає значенню виділеного слова.

Інструкція для учня: прочитай речення та обери правильне пояснення виділеного слова.

Матеріал для виконання:

1. The room was tiny.
a) very big b) very small c) very bright
2. She felt exhausted after school.
a) very excited b) very tired c) very happy
3. He is a very polite boy.
a) rude b) well-mannered c) noisy

Варіанти відповідей:

1 – b, 2 – b, 3 – b

Вправа 3. «Підкресли зайве слово»

Мета: навчити розрізняти синоніми та антоніми.

Рівень: Beginner

Інструкція для учителя: запропонувати готові ряди слів, у кожному з яких одне слово не є синонімом.

Інструкція для учня: знайди слово, яке не підходить за змістом.

Матеріал для виконання:

1. angry – mad – furious – happy
2. cold – chilly – freezing – hot
3. beautiful – pretty – handsome – ugly
4. afraid – scared – frightened – brave

Відповіді: happy / hot / ugly / brave

Вправа 4. «Прослухай – знайди відповідність» (для використання з аудіо/усно)

Мета: формування рецептивних навичок в аудіюванні.

Рівень: Intermediate. Інструкція для вчителя: зачитати слова з першого стовпчика; учні повинні знайти синонім у другому.

Інструкція для учня: слухай уважно та з'єднай пари.

Teacher says	Learner matches with
friendly	kind / nice
frightened	scared
intelligent	smart
hungry	starving
funny	amusing

Додаток Б

Репродуктивні вправи на використання синонімів у готових мовленнєвих моделях

Вправа 1. «Заміни слово синонімом» (Simple Substitution)

Мета: навчити варіювати лексику без зміни змісту висловлювання.

Рівень: Beginner / Intermediate

Інструкція для вчителя: учням пропонуються речення з частотними словами; потрібно замінити їх нейтральними або стилістично підсиленими синонімами.

Інструкція для учня: перепиши речення, використовуючи слово з дужок.

Матеріал для виконання:

1. The film was good. (great / excellent)
2. She is hungry. (starving)
3. He is a smart student. (clever / intelligent)
4. The weather is cold today. (freezing / chilly)
5. I am happy to see you. (glad / delighted)

Зразок виконання: The film was excellent.

Можливі варіанти відповідей:

1. The film was great / excellent.
2. She is starving.

3. He is a clever / intelligent student.
4. The weather is freezing / chilly today.
5. I am glad / delighted to see you.

Вправа 2. «Переформулюй речення, щоб воно звучало сильніше / чемніше / емоційніше»

Мета: засвоєння стилістичних відтінків синонімів.

Рівень: Intermediate

Інструкція для учителя: запропонувати учням базові речення й завдання – зробити їх більш ввічливими, експресивними або нейтральними.

Інструкція для учня: перефразуй речення, змінюючи емоційне забарвлення.

Матеріал для виконання:

1. Close the window. → (ввічливіше)
2. I am very tired. → (сильніше)
3. The story is funny. → (емоційніше)
4. He is lazy. → (м'якше / нейтральніше)
5. This task is easy. → (ускладнене)

Можливі варіанти відповідей:

1. Could you please close the window?
2. I am completely exhausted.
3. The story is hilarious.
4. He is a bit unmotivated / not very hardworking.
5. This task is quite simple / straightforward.

Вправа 3. «Обери відповідний синонім залежно від контексту» (Contextual Choice)

Мета: формувати вміння добирати слова не лише за значенням, але й за стилістичною доречністю.

Рівень: Intermediate / Advanced

Інструкція для вчителя: подати речення з пропусками й позначити, який стиль потрібен – формальний / неформальний / емоційний.

Інструкція для учня: встав правильне слово.

Матеріал для виконання:

1. (formal) The results of the experiment were _____. (good / satisfactory / impressive)
2. (informal) The party was _____! (cool / enjoyable / pleasant)
3. (neutral) She was very _____ about her exam. (worried / anxious / freaked out)

Можливі варіанти відповідей:

1. impressive / satisfactory
2. cool
3. worried / anxious

Додаток В

Продуктивні вправи на активне використання синонімів у мовленні

Вправа 1. «Опиши ситуацію, використовуючи щонайменше 5 синонімів»

Мета: спонукати до активного використання варіативної лексики у монологічному мовленні.

Рівень: *Intermediate / Advanced*

Інструкція для вчителя: запропонувати теми з різним емоційним забарвленням (радість, гнів, розчарування, подив тощо); учні мають створити короткий опис або мініісторію.

Інструкція для учня: обери одну ситуацію й опиши її, використавши не менше 5 синонімів до базових слів (happy, sad, big, small, good, bad, etc.).

Варіанти тем:

1. *The Best Day of My Life*
2. *A Terrible Morning*
3. *My Most Embarrassing Moment*
4. *A Place That Amazed Me*

Зразок виконання (приклад до теми 1):

It was an *absolutely amazing* day. I was *thrilled* when I got the news. My parents were *delighted*, and my friends were *excited* too. I felt *overjoyed*, as if I was the *luckiest* person in the world.

Вправа 2. «Синонімічний діалог»

Мета: формувати навички діалогічного мовлення з варіюванням лексики.

Рівень: *Intermediate*

Інструкція для вчителя: роздати картки з ролями (А і В); кожен учасник має певний стиль – один говорить нейтрально, інший – емоційно, використовуючи синоніми.

Інструкція для учня: підтримай розмову, але уникай повторів – використовуй різні слова з тим самим значенням.

Ситуація: Two friends are discussing a film they watched.

Зразок виконання:

A (neutral): The movie was good.

B (expressive): Good? It was *fantastic*!

A: I think the actors were nice.

B: They were *brilliant*, especially the main character.

A: The ending was interesting.

B: It was *incredible* – I didn't expect that twist!

Вправа 3. «Заборонене слово» (The Forbidden Word Game)

Мета: тренувати гнучкість мислення й автоматизувати заміну частотної лексики на синонімічну.

Рівень: *Beginner / Intermediate* (адаптується)

Інструкція для вчителя: обрати список «заборонених» часто вживаних слів (good, nice, very, big, small, sad); учень має говорити або писати, не використовуючи їх.

Інструкція для учня: склади 5 речень / розкажи історію *without using* the words: good, bad, very.

Зразок виконання:

Yesterday I went to a *fantastic* restaurant. The food was *delicious*, and the service was *excellent*. I was *extremely* satisfied.

Вправа 4. «Синонімічне розширення» (Expanding a Basic Sentence)

Мета: показати, як використання синонімів робить висловлювання інформативнішим.

Рівень: *Intermediate / Advanced*

Інструкція для вчителя: дати прості речення, які потрібно ускладнити, додаючи описові синоніми.

Інструкція для учня: перетвори коротке речення на розгорнуте з деталями.

Базове речення	Розширена версія (можливий варіант)
The weather was bad.	The weather was <i>terrible</i> – <i>freezing winds, dark skies and heavy rain</i> all day long.
She is nice.	She is <i>kind, friendly and always ready to help anyone in trouble</i> .
He is tired.	He is <i>exhausted after hours of hard work and can barely keep his eyes open</i> .

Додаток Г

Тестові та контрольні завдання для перевірки сформованості активної синонімії

Загальна інструкція для вчителя.

Наведені нижче завдання призначені для підсумкової перевірки рівня сформованості активної лексики учнів у межах синонімічних відношень. Комплекс містить вправи різного типу – від тестових до продуктивно-творчих – і може бути використаний як на контрольному етапі педагогічного експерименту (2.4.3), так і для тематичного оцінювання.

Учитель обирає кількість завдань відповідно до рівня групи (*Beginner / Intermediate / Advanced*) та цілей оцінювання. Рекомендується проводити усну перевірку завдань відкритого типу, заохочуючи обґрунтування вибору лексичної одиниці.

Частина I. Multiple Choice (Вибір правильної синонімічної заміни)

Завдання 1. Оберіть слово, яке *найкраще* замінює виділене у реченні, не змінюючи його змісту.

1. The film was absolutely terrible.
a) exciting b) awful c) modern d) calm
2. She answered the question immediately.
a) replied b) ignored c) shouted d) suggested
3. He is a very smart student.
a) lazy b) intelligent c) serious d) noisy
4. This task is difficult for me.
a) easy b) hard c) quick d) useless
5. They decided to begin the meeting earlier.
a) finish b) skip c) start d) relax

Рівень: Beginner–Intermediate

Частина II. Match the Synonyms (Установіть відповідність)

Завдання 2. З'єднайте слова з їх синонімами.

A	B
1. quick	a) gift
2. happy	b) fast
3. present	c) joyful
4. angry	d) silent
5. quiet	e) mad

Частина III. Open Response (Самостійна заміна синонімами)

Завдання 3. Перепишіть речення, замінивши виділене слово більш точним або стилістично доречним синонімом.

1. The weather is good today.
2. She was very scared when she heard the noise.
3. They live in a big house near the lake.
4. His idea was interesting for everyone.
5. I'm tired, I want to sleep.

Для *Advanced-груп*: вимагайте два синоніми на вибір з різним стилістичним забарвленням (нейтральний / емоційний).

Частина IV. Contextual Synonym Choice (Контекстуальна заміна)

Завдання 4. Прочитайте речення та оберіть *найбільш відповідний* синонім з урахуванням контексту.

1. He was cold to everyone at the party.
a) freezing b) unfriendly c) hungry
2. This phone is really light.
a) bright b) not heavy c) silly
3. She gave him a bright smile.
a) intelligent b) shiny c) cheerful
4. I can't bear this noise anymore.
a) carry b) tolerate c) give birth to

Частина V. Productive Task (Творче формування синонімічного ряду)

Завдання 5. Доберіть щонайменше 5 синонімів до слова *happy* та розподіліть їх за ступенем інтенсивності:

- слабке значення (slightly happy)
- нейтральне (normally happy)
- сильне / емоційне (extremely happy)

Частина VI. Speaking / Writing Extension (Продуктивне використання в мовленні)

Завдання 6. Опишіть ситуацію “*The best day in your life*”, використовуючи мінімум 5 синонімічних заміни для слів *good / happy / nice / fun / said*.

Учитель може провести це завдання:

- усно у парах (Speaking Pair Task)
- письмово як mini-essay (Writing Exercise)